

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Aspekty totalitarismu v díle George Orwella

Petra Vaněčková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Aspekty totalitarismu v díle George Orwella

Petra Vaněčková

Vedoucí práce:

PhDr. Ivona Mišterová, Ph.D.

Katedra anglického jazyka

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Děkuji paní PhDr. Ivoně Mišterové, Ph.D. za cenné rady i korekce, které mi při zpracování mé magisterské diplomové práce poskytla.

Obsah

1	ÚVOD	2
2	POJEM UTOPIE	5
	2.1 Dělení utopií.....	7
3	UTOPICKÁ DÍLA	9
	3.1 Platónova Ústava – koncept ideálního státu	9
	3.2 Thomas More – Utopie.....	11
	3.3 Tommaso Campanella – Sluneční stát.....	15
4	POJEM DYSTOPIE	19
5	TOTALITARISMUS V POJETÍ HANNAH AREDNTOVÉ	23
	5.1 Masy a vůdcové.....	24
	5.2 Propaganda a organizace.....	25
	5.3 Totalitarismus u moci	29
	5.4 Tajná policie	30
	5.5 Koncentrační a vyhlazovací tábory	32
6	ŽIVOT A DÍLO GEORGE ORWELLA	35
	6.1 Geroge Orwell	35
	6.2 Farma zvířat	38
	6.2.1 Analýza knihy a charakteristika postav.....	42

6.3 Nineteen Eighty-four – 1984	44
6.3.1 Velký bratr se dívá.....	49
7 PRVKY TOTALITARISMU V DÍLECH G. ORWELLA	56
7.1 Velký bratr jako neomylný vůdce	57
7.2 Angsoc a propaganda	60
7.3 Strana u moci	64
7.4 Ideopolicie	67
7.5 Tábory nucených prací.....	70
8 ZÁVĚR	73
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	76
10 RESUMÉ	78

1 ÚVOD

„Z věku uniformity, z věku osamocení, z věku Velkého bratra, z věku doublethinku – zdravím vás!“¹

Winston Smith, 1984

Počátek dvacátého století přinesl nejen Evropě, ale celému světu mnoho utrpení a neočekávaných událostí. Svět prožil první světovou válku, zakusil hrůzy diktatury národního socialismu, aby po druhé světové válce přešla jeho značná část do náruče bolševismu. Mnoho autorů se fenoménem totalitarismu zabývalo, připomeňme např. Raymonda Arona, Jacoba L. Talmonda či Ivo T. Budila. Někteří však mezi ostatními vyčnívají. V literární rovině je oním výjimečným člověkem anglický spisovatel George Orwell, v rovině praktické židovská politická filosofka německého původu Hannah Arendtová.

Tématem mé diplomové práce jsou aspekty totalitarismu v dílech George Orwella *Farma zvířat* a *1984*. Obě díla Orwellovi přinesla velkou popularitu a zařadila je mezi nejznámější dystopisty a kritiky totalitarismu v literatuře 20. století. Orwellovo dílo je i po více než šedesáti letech od doby svého vzniku stále aktuální a myšlenky z obou jeho anti-totalitních děl jsou stále hodny zamyšlení.

Tato diplomová práce se dělí na dvě části. První z nich je zaměřena teoreticky. V této pasáži se nejprve pokusím vysvětlit samotné pojmy utopie a dystopie a poté na popisu vybraných literárních děl demonstrovat jejich typické znaky. Utopická díla reprezentuje Platonova *Ústava*, *Utopie* Thomase Mora a *Sluneční stát* Tommase Campanelly. Dystopická díla zastupují díla George Orwella, alegorická bajka *Farma zvířat* a sociálně-politický román *1984*. K teoretické části náleží rovněž důležitá kapitola, ve

¹ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 29.

kteře stručně nastíním hlavní rysy totalitarismu tak, jak je popsala Hannah Arendtová ve svém díle *Původ totalitarismu*. Toto dílo, které je jedním ze stěžejních děl zabývajících se totalitarismem, pro mě bude primárním zdrojem teoretického pozadí. Pokusím se definovat nejvýznamnější znaky totalitarismu, mezi které patří např. ideologie, propaganda či tajná policie. Zároveň s typickými znaky bych ráda popsala i hlavní zásady a principy takových režimů.

Praktická část práce zahrnuje kapitolu, která bude věnována také samotnému autorovi. V Orwellově stručném životopise se zaměřím na důležité události a zkušenosti, které se promítly do jeho děl a pomohly definovat Orwellův politický názor. Právě tyto životní zkušenosti ovlivnily charakter jeho anti-totalitních děl. Dále ve stručné formě představím obě jeho dystopická díla jak po stránce dějové, tak i po stránce obsahové. Pokusím se analyzovat a vytyčit hlavní dystopické a totalitní znaky obou uvedených děl.

Hlavní hypotéza, kterou se snažím svou prací potvrdit, je ta, že George Orwell identifikoval základní aspekty totalitarismu a vykreslil je ve svém románu *1984*, který pojal jako výhled do budoucnosti. Tyto totalitní znaky odkazují na skutečná totalitní hnutí z první poloviny dvacátého století a zároveň velmi objektivně popisují jevy, které začaly za života George Orwella, ale pokračovaly nadále i po jeho smrti. Cílem mé analýzy je popsat aspekty totalitního režimu v románu *1984* v komparaci s teoretickým přehledem vypracovaným na základě knihy Hannah Arendtové.

Ve stěžejní kapitole své diplomové práce se chci zaměřit na hledání podobností mezi skutečnými rysy totalitarismu a životem obyvatel Oceánie v románu *1984* a identifikovat jednotlivé znaky, které napomohly Orwellovi vytvořit jeho plně totalitní stát, izolovaný od okolního světa. Na základě získaných informací budu komparační metodou srovnávat

Orwellův literární totalitarismus se skutečnými režimy. Pokusím se dokázat, že Orwellovo dílo je odrazem reálných skutečností a výhled do budoucnosti na základě zkušeností.

2 POJEM UTOPIE

Pojem utopie můžeme z toho nejobecnějšího pohledu chápat jak pozitivně, tak negativně. V pozitivním smyslu slova mluvíme o snaze lidí vybudovat lepší, dokonalejší společnost. Naopak negativní význam se zabývá příliš odvážnými myšlenkami, které jsou přehnaně optimistické a kladou si za cíl něco neuskutečnitelného. Stručný encyklopedický výklad říká, že „*utopie líčí ideální společenské poměry v pomyslné zemi, většinou je zaměřená sociálně kriticky vůči soudobým poměrům*“². To je však jen obecná definice, která rozhodně nezahrnuje celou problematiku utopie. V běžném jazyce označuje slovo utopie nejčastěji výmysl, chiméru, výtvar fantazie, která nepočítá s fakty, projekt, jehož uskutečnění není možné³. Utopií můžeme nalézt velké množství, sociální, politické či literární, já se budu věnovat utopii v literárním žánru.

Původ slova utopie pochází z řeckého *ou* – žádný a *topos* – místo. Odkazuje tedy k jakémusi „nemístu“. Podle řecké etymologie tedy odkazuje na místo, které není, na zemi, která neexistuje⁴. Neexistuje pro svou dobrotu. Je natolik dokonalé, že neexistuje. A proto je třeba o něj usilovat. Podle Karla Mannheima⁵ je utopické vědomí takové, které není totožné s vlastním okolním bytím a které, pokud se snaží uskutečnit, částečně nebo úplně rozbíjí existující životní řád⁶. Pokud tedy máme představu něčeho nedokonalého, nebo jsme v přímé interakci s něčím nedokonalým, přirozeně máme snahu vidět daný jev v situaci, kdy by byl dokonalý. Jde tedy o reakci na podobu systému, který má chyby a mezery, prostřednictvím představ o systému, který chyby postrádá a je dokonalý. Jinými slovy, máme potřebu se nedokonalostí zbavit a nahradit

² Utopie. In: *DIDEROT Všeobecná encyklopedie*, svazek 8, Praha: Diderot, 1999.

³ SZACKI, J. *Utopie*. Praha: Mladá Fronta, 1971, s. 12.

⁴ Tamtéž, s. 11.

⁵ Karl Mannheim (27. března 1893 - 9. ledna 1947) byl maďarský sociolog a sociální filosof, významný myslitel první poloviny 20. století a zakladatel sociologie vědění.

⁶ MANNHEIM, K. *Ideologie a utopie*. Bratislava: Archa, 1991, s. 236.

je stavem dokonalým. Všude tam, kde se objevuje bída, křivda a bolest, tam se musí objevit úvahy o tom, jak by se daly odstranit příčiny zla. V ohromné škále, kterou tvoří celé dějiny kultury, se objevuje nespočetné množství odrůd utopie.⁷

I když utopie existovaly již mnohem dříve, například v podobě mnohých cestopisů, samotný termín jako první v souvislosti s popisem dokonalé společnosti použil v 16. století anglický humanista Thomas More ve své knize s příznačným názvem *Utopie*. Tato kniha vyšla roku 1516 pod poetickým názvem *Knížka vpravdě zlatá a stejně užitečná jako zábavná o nejlepším stavu státu a o novém ostrově Utopii*. V ní kriticky refletoval tehdejší společenské problémy v Anglii. Thomas More svým dílem o šťastném ostrově Utopie inspiroval řadu dalších autorů a myšlenky, které se zabývají dokonalejší společností, než je ta stávající, či naopak nepříznivé vize o nastolení totalitní vlády se staly součástí myšlení a literatury až do současnosti. Utopistou můžeme označit takového myslitele, který organizaci své ideální společnosti projektuje do nejmenších podrobností. Utopie je snění, jež se stává systémem, je to ideál rozpracovaný v doktrínu.⁸

Podíváme-li se na velké utopie minulých století, nemusejí se nám jejich myšlenky zdát až tolik utopické. Často vznikají z nespokojenosti nad stavem současné společnosti, jsou útokem proti současnému řádu, odporují mu a často i podávají návrhy na jejich změnu. Karl Mannheim o utopiích mluví jako o sociálních ideálech, které předchází masovému hnutí, prostřednictvím něhož mají být uskutečněny⁹. Podmínky, ve kterých utopie vznikají, většinou zabraňují tomu, aby se začaly okamžitě uskutečňovat, ale neznamená to, že nemůže přijít čas, kdy se utopické vize stanou skutečnými. Výmysly jednoho století se stávají skutečností

⁷ SZACKI, J. *Utopie*. Praha: Mladá Fronta, 1971, s. 16.

⁸ Tamtéž, s. 17.

⁹ MANNHEIM, K. *Ideologie a utopie*. Bratislava: Archa, 1991, s. 239.

století druhého. V mnoha případech nešlo ani tak o to, že se určitý projekt absolutně nedal realizovat, ale spíše o to, že většina lidí nebyla schopná si jeho uskutečnění představit.¹⁰

2.1 Dělení utopií

Srovnáme-li utopická díla z různých let, všimneme si, že reflektují dobu, v níž autor dané vize žil. Při samotném hodnocení utopií jsou historické podmínky jejich vzniku naprosto zásadní a je třeba na ně nahlížet pohledem tehdejší doby, znalostí a zkušeností. Díky takovému historickému pohledu se mnoho utopií vyjeví jako na svou dobu velmi originální a pokrokové.

Je velmi obtížné zvolit nějaký systém, podle kterého by se utopie daly setřídít, už z důvodu jejich množství a rozličnosti. Polský sociolog Jerzy Szacki¹¹ nabízí několik možností uspořádání utopií. Jednou z nejjednodušších je předpoklad, že utopie určité epochy se mezi sebou nepochybně liší, ale zároveň mají jisté znaky společné, což nám umožňuje k nim přistupovat jako k celku, který je odlišný od utopií všech ostatních epoch. Je pravda, že utopie každé epochy, jsou poznamenány časem a místem, v nichž vznikaly.¹²

Další možností je systematizace utopických koncepcí na základě společného zájmu, který chtějí myslitelé uplatnit nebo na základě přiřazení ke společenským třídám, které se v průběhu vývoje objevovaly. Také můžeme utopie dělit na ty, jejichž uskutečnění je v budoucnosti a ty, které existovaly v minulosti. Jsou zde také utopie soustřeďující se na radikální přeměny nebo likvidace států, dále utopie reakční a utopie pokrokové.

¹⁰ SZACKI, J. *Utopie*. Praha: Mladá Fronta, 1971, s. 14.

¹¹ Jerzy Ryszard Szacki je Polský sociolog, historik idejí a emeritní profesor na Varšavské univerzitě.

¹² SZACKI, J. *Utopie*. Praha: Mladá Fronta, 1971, s. 25.

Každá utopie je jedinečná a představuje nám svébytný obraz dané společnosti, jejích hodnot, ideálů a nadějí, v jejichž uskutečnění můžeme stále doufat, je proto těžké je nějakým smysluplným způsobem rozdělit.

3 UTOPICKÁ DÍLA

V této části se pokusím představit a stručně nastínit utopická díla vybraných tří autorů – Platóna, Thomase Mora a Tommase Campanelly. Ve svých dílech se všichni tři snažili vykreslit do nejmenších detailů své ideální dokonalé světy, promítali do nich své myšlenky a představy sociální, politické i filosofické.

3.1 Platónova Ústava¹³ – koncept ideálního státu

Platón z důvodu nespokojenosti se společenským řádem své doby vytvořil vlastní koncept ideálního státu, který se stal vzorem mnoha jeho pokračovatelům. Platón sám byl přesvědčený, že jeho dílo je víc než sen a mohlo by se jednou za určitých podmínek uskutečnit. Toto dílo bylo podníceno životem, vzniklo z touhy pomoci lidem, byla to práce vlastenecká.¹⁴

Teorii ideálního státu poprvé rozpracoval v díle *Ústava* a dále i v pozdějších *Zákonech*, kde své původní velmi radikální myšlenky z *Ústavy* částečně zkorigoval. Platónovým cílem bylo přijít na to, jak zastavit historickou tendenci ke všeobecnému rozkladu společnosti a světa – což byl podle něj hlavní důvod zabraňující vzniku dokonalého státu. *Ústava* má formu velice rozsáhlého nepřímého dialogu, což je pro jeho díla typické. Jeho hlavní postavou je Platónův učitel Sókrates. Je rozdělena na deset knih a hlavním tématem je pro Platóna spravedlnost na úrovni jedince i státu. Nebudu se detailně zabývat obsahem jednotlivých knih, místo toho se pokusím nastínit Platónovu představu ideálního státu jako celku.

¹³ PLATÓN. *Ústava*, 3. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001.

¹⁴ PEROUTKA, E. O *Platónově Státě*. In: Platón. *Ústava*, 3. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001, s. XXV.

Platonovou představou byl stát, který snad existuje kdesi v idejích, založený na společenské organizaci, v níž by všichni lidé byli šťastní. Platon byl přesvědčený, že přes všechny zmatky doby je cílem člověka i obce štěstí, a byl připraven následovat ten cíl a pomáhat k němu najít cestu¹⁵. Organizace a správa takového státu je věc náročná a vznešená, proto takový úkol svěřuje jen nejlepším mudrcům. Protože pokud nebudou v obcích kralovat filosofové, anebo pokud se nebudou ti, kteří se označují za krále či vladaře opravdově a dostatečně zabývat filosofií (a tím by se politická moc a filosofie, spojily v jedno), nemohou nastat podmínky pro vznik ideálního státu.

Štěstí státu stejně jako štěstí jednotlivce záleží na určitých vlastnostech, především na odvaze, vědění, šetrnosti a pilnosti. Tyto vlastnosti by měly být rovnoměrně zastoupeny ve všech vrstvách obyvatelstva, do nichž je společnost rozdělena. Těmito vrstvami jsou vládcové a strážci, jež mají být moudří a stateční, a pracující, kteří zastupují píli a spořivost. Platón neuznává rovnost všech občanů a naopak zakládá své zřízení na nerovnosti jednotlivých zmiňovaných tříd. Výrobní třída je pro něj třídou nejnižší, a proto o ní Platon mluví velmi málo, a pokud ji zmínil, tak jen v kontrastu k vládnoucí třídě.¹⁶ Těžiště zájmu je proto pro Platona ve vrstvě vládců a jejich způsobu života. Pro udržení svého postu museli vládci a strážci podstoupit patřičný výcvik, vzdát se veškerého majetku a ekonomických činností, osobního vlastnictví i rodiny. Kdyby vládci a strážci měli vlastní majetek, stali by se z nich podle Platona drsní páni nad svými spoluobčany. Absence osobního vlastnictví takovou možnost vylučuje.¹⁷

V ideálním státě se praktikuje společné dělení majetku, žen i dětí. Vztahy mezi pohlavími mají být upravené a jejich účelem je plození

¹⁵ NOVOTNÝ, F. *Předmluva*. In: PLATON. *Ústava*, 3. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001, s. IX.

¹⁶ Tamtéž, s. IX.

¹⁷ Detailně v Knize IV. *Platonovy Ústavy*, s. 108 – 140.

zdravých dětí. Úředník rozhodne, který muž se má spojit s kterou ženou. Pro regulované a kontrolované plození dětí je pro ženy určen věk mezi 20 a 40 lety a pro muže 25 až 55. Děti z nepovolených spojení a děti nezdravé mají být utraceny. Všechny děti patří státu a na státu je jejich výchova.

Zajímavá je Platonova myšlenka rovnosti pohlaví. Považuje ženy za schopné ke každému povolání, dokonce i k válečnictví. Ale přiznává, že jsou tělesně slabší. Jejich výchova a výcvik má být proto úplně stejná jako u mužů. Díky společné výchově dětí mají ženy na takový výcvik a trénink čas.¹⁸

Důležitým prvkem ve společnosti je dělba práce – každý má určené povolání, které vychází z jeho přirozenosti. Stát z dělby práce vzniká, a do jisté míry ji i organizuje. To mu umožňuje, aby místo pouhého dohlížení mohl zasahovat a prosazovat určité zájmy a naopak jiné omezoval. Rozvíjením dělby práce stát roste, a tím zasahuje své sousedy a dostává se s nimi do konfliktu. Proto se neobejde bez vojáků-strážců.

Platón ztotožňuje strážce s filosofem – člověkem milujícím a hledajícím pravdu. Ve svém konceptu ideálního státu jim přenechává hlavní roli. Z takového strážce se stává mudrc, připravený duševně ale i fyzicky k tomu střežit stát navenek ale i dovnitř. Strážci tvoří vládnoucí vrstvu.¹⁹

3.2 Thomas More – Utopie²⁰

Renesanční utopie začíná čtrnáctým stoletím, jež bylo spojeno s krizí středověkého myšlení a utopismus zde byl přirozenou součástí ideologií sociálních a náboženských hnutí až do století šestnáctého.

¹⁸ Detailně v Knize V. Platonovy Ústavy, s. 141 – 179.

¹⁹ Detailně v Knize VI. a VIII. Platonovy Ústavy, s. 180 – 212, 245 - 276.

²⁰ MORE, T. *Utopie*. Praha: Mladá fronta, 1987.

Zároveň je to období velkých změn, zámořských objevů a zpráv o nových zemích. Nejvýznamnějším představitelem renesanční utopie a zároveň autor samotného pojmenování utopismu byl Thomas More. Jeho utopie představuje počáteční impuls ke vzniku literatury podobného typu. On však nebyl prvním, kdo se zabýval návrhem ideálního státu. More navazuje na představy antických filosofů, především na Platonovy spisy *Ústava a Zákony*, o nichž jsem se zmiňovala výše.

Utopia je první celoevropsky známé anglické humanistické dílo. Mora k napsání *Utopie* přivedly společenské poměry Anglie v 16. století, ovlivněné námořními cestami, poznáváním nových civilizací, rozmachem humanismu a zájmu o přírodní vědy, ale hlavně velké sociální kontrasty, konflikty, korupce a ekonomické problémy spojené s nástupem kapitalismu. Proto v jeho mysli vznikl ostrov Utopie, stát, kde je vše jiné a ideální.

Dílo vychází z objevitelských plaveb a z literatury i ústních zpráv, které se kolem nově objevených zemí rozšířily. More knihu založil na fiktivním rozhovoru sebe, svého přítele Petera Aegidia a vymyšlené postavy portugalského mořeplavce Rafaela Hythlodaiose, který údajně doprovázel Ameriga Vespucciho na námořních výpravách a několik let žil na ostrově Utopia. Osoba fiktivního vypravěče Rafaela dala Morovi šanci jeho ústy kritizovat zákony a mravy tehdejší doby a debatovat o strastech Anglie. Nepopisuje pouze situaci, která panovala v Anglii, ale snaží se nalézt řešení. Jádrem nesváru spatřuje v soukromém vlastnictví: „*Všude tam, kde trvá soukromé vlastnictví a kde všichni všechno měří penězi, stěží může kdy nastat, aby byl stát zřízení spravedlivé a prospěšné.*“²¹ Zde odkazuje i na Platóna s myšlenkou majetkové rovnosti, což je jediná cesta k veřejnému blahu

²¹ MORE, T. *Utopie*. Praha: Mladá fronta 1978, s. 53.

Kniha se dělí na dva díly, ale rozebrat děj celé knihy je vzhledem k zaměření mé práce prakticky nemožné. Proto se zaměřím pouze na popis státu Utopie a jejího života, jak jej popsal More v druhém díle nesoucím podtitul „O ostrově Utopii obecně“.

Měst je v Utopii padesát čtyři (což je stejný počet jako hrabství v tehdejší Anglii), ale jsou si navzájem podobné tak, že když známe jedno, známe všechny. Proto se Rafael soustředí na popis hlavního města zvaného Amaurotum, kde strávil pět let. Podobnost tohoto města s Londýnem slouží hlavně ke zdůraznění kontrastů nejen vizuálních. Zatímco londýnské domy musí být zavřeny na závoru, utopické domy jsou otevřeny dokořán, protože se nikdo nemusí bát zlodějů. Ale nenechme se zmýlit, i zde jsou zločinci a lupiči, stát se s nimi však umí lépe vypořádat.

Podle Mora je základní podmínkou fungování spokojené a spravedlivé společnosti zrušení soukromého vlastnictví, protože podle něj neexistuje žádný způsob jak spravedlivě rozdělit majetek mezi občany. Proto ani na Utopii neexistuje soukromé vlastnictví. Státním zřízením je zde monarchie s doživotně voleným králem, doplněná prvky přímé demokracie, která ale nebyla přístupná všem vrstvám obyvatel.

Všichni lidé se učí nějakému řemeslu ku prospěchu společnosti. Taková řemesla jsou většinou dědičná, ale pokud lidé chtějí, mohou se vyučit jinde. Ženy se učí lehčí řemesla. Pracuje se jen 6 hodin, protože když pracují všichni, víc není potřeba. Jediné, co zde není tolerované, je zahálka.²² Rozumově nadaní lidé se nemusí učit řemeslu, ale studují. Pokud jsou úspěšní, dostanou se do třídy vzdělavců, ze které se volí úředníci a vladaři. Zde je patrný odkaz na Platóna a jeho požadavek, aby v čele státu nestál vojevůdce, ale spíš filozof.

²² MORE, T. *Utopie*. Praha: Mladá fronta 1978, s. 63 – 68.

Dalším odkazem může být chápáno i Moreho pojetí umění, jakožto nejméně užitečného mezi všemi produktivními činnostmi. Stejně zbytečné jako umění je pro Mora i luxusní jemné barevné oblečení. Obyvatelé jeho Utopie nosí hrubý oděv, který jim musí vydržet každému nejméně sedm let. Nevidí důvod barvit látku, protože barevná látka nechrání proti zimě lépe. Proč měnit šaty za nové, jen proto, abychom se odlišili od druhých? Stejně se u Mora staví i města, všechna podle jednoho bez jakýchkoliv odchylek, vždyť každá odchylka znamená odchylku od ideálu.²³

Po splnění pracovních povinností mohou lidé využít volný čas dle svého uvážení, avšak zakazuje se jim chovat se zhýrale nebo zahálčivě. Proto lidé tráví svůj volný čas organizovaným nebo soukromým sebevzděláváním nebo hrami, které mají rozvíjet intelekt. Rozvíjení a vzdělání ducha je společně s náboženskou vírou cestou ke šťastnému životu. Svou náboženskou víru si mohou obyvatelé Utopie zvolit zcela svobodně, ale jen do té míry, dokud neomezují jiná vyznání.²⁴

Základní společenskou jednotkou je rodina, která má téměř posvátné postavení a každé její narušení v podobě cizoložství se přísně trestá otroctvím²⁵. Lidé se chovají umírněně a ukázněně, protože jak říká More: „*Není tu vináren, není pivnic, nikde nevěstince, žádná příležitost ke zkáze mravů, žádná místa k ukrývání nebo tajným schůzkám, nýbrž přítomná pohotovost očí všech lidí činí nezbytným věnovat se buď obvyklé práci, nebo jenom výjimečně čestné prázdní.*“²⁶

Utopie u Thomase Mora stojí na patriarchálním základě. Rodina je zde nejen „hospodářskou buňkou“ společnosti, ale i její „prvotní buňkou“ ve všech oblastech života. Je základní výrobní jednotkou, je prvotním

²³ KAGARLICKIJ, J. *Fantastika, utopie, antiutopie*. Praha: Panorama, 1982, s. 329.

²⁴ MORE, T. *Utopie*. Praha: Mladá fronta 1978, s. 105.

²⁵ Tamtéž, s. 90 – 96.

²⁶ Tamtéž, s. 73.

zdrojem zákonů, je to základní politický útvar. Zákonů je zde málo, ale o to více je tu zvyků, které jsou pevné a zasahují všude. Téměř nikdo tyto zákony a zvyky neporušuje a nelze je žádným způsobem obejít, protože se týkají každé jednotlivé části života, od těch podstatných až po nejmenší drobnosti.²⁷

More v Utopii vidí ideální „komunistickou“ společnost, kde perfektně funguje sociální spravedlnost a hlavně majetková rovnost, což bylo v kontrastu k Anglii a jejímu přechodu od feudálního zřízení ke kapitalismu. More nenabízel svou Utopii jako model, ale spíš jako námět k zamyšlení a úvahám. Jeho cílem bylo rozpoutat debaty o směru tehdejšího společenského vývoje.

3.3 Tommaso Campanella – Sluneční stát²⁸

Při pohledu na Tommase Campanellu si nelze nepovšimnout značných podobností s Thomasem Morem. Campanella žil v době, kdy se v Itálii nejvíce projeví všechny zápory nastupujícího kapitalismu a část obyvatel postihla velká bída a utrpení. Neviděl možnost, jak nastalou situaci změnit, proto si stvořil vlastní dokonalý stát – teoretickou vizi ideálního státu. Kvůli svým kritickým myšlenkám, které prezentoval i veřejně, byl často vězněn, a právě ve vězení napsal svůj *Sluneční stát*.

Sluneční stát je stejně jako Morova *Utopie* psána formou dialogu mezi velmistrem řádu Hospitalitů²⁹ a jeho hostem, mořeplavcem z Janova. Ten velmistrovi vypráví, co zažil na své poslední plavbě, kdy byli přinuceni přistát na ostrově Taprobana³⁰, na němž ho obyvatelé uvedli do Slunečního státu.

²⁷ KAGARLICKIJ, J. *Fantastika, utopie, antiutopie*. Praha: Panorama, 1982, s. 326.

²⁸ CAMPANELLA, Thommaso. *Sluneční stát*. Praha: Mladá fronta, 1979.

²⁹ Hospitalité je jiné pojmenování pro Řád maltézských rytířů, řád měl mnoho různých pojmenování - johanitě, špitálníci, svatojánští rytíři.

³⁰ Taprobana je starobylý název jednoho z ostrovů v Indickém oceánu, nejspíš Cejlonu.

Sluneční stát se nachází na kopci uprostřed široké roviny, má průměr okolo dvou mil, ale díky tomu, že se nachází na kopci, je jeho povrch daleko větší. Ze strategického pohledu je téměř nedobytný. Město (či stát) je rozděleno do sedmi kruhů, které mají jména podle sedmi planet sluneční soustavy a jednotlivé kruhy jsou odděleny hradbami. Na vrcholku hory je pak otevřené prostranství, uprostřed něhož stojí chrám kruhového tvaru. Uspořádání celého státu připomíná schéma planetární soustavy, tak jak si jí představoval Campanella.

Národ Slunečního státu tvoří uprchlíci z Indie, jež se sem přesunuli po porážce utrpěnou od Mongolů. Zde se rozhodli žít filosofickým způsobem života.

Sluneční stát je de facto teokracie, v jejímž čele stojí nejvyšší kněz nazývaný Slunce. Tento nejvyšší vůdce není volen, ale je vybrán jako nejmoudřejší a nejvzdělanější občan celé země. Slunce je téměř vševědoucím, má prakticky neomezenou rozhodovací moc. I on však může být nahrazen jiným obyvatelem, pokud ten prokáže, že je moudřejší a má větší vědomosti. Slunce má tři spoluvládce – *Pon* – Moc, *Sin* – Moudrost a *Mor* – Lásku. Každý z nich má na starosti určité odvětví ve správě Slunečního státu. Vládce Moc se zabývá vojskem, válkou a řídí vojenský výcvik. Má vrchní velení ve válkách. Vládce Moudrost je zodpovědný za vzdělání, spravuje vědy, umění, řemesla a školy. Vládce Lásky má na starosti plození dětí a dohled nad tím, aby se ze spojení mužů a žen rodilo co nejlepší potomstvo.³¹

Veškerý majetek Slunečního státu je společný, což má snižovat sobectví, soustředování majetku do rukou jednotlivců a potlačovat i ostatní záporné lidské vlastnosti spojeným s osobním vlastnictvím. Všichni se dělí o domy, ložnice, výchovu dětí, jídlo, ale i ženy. Campanella vidí společné vlastnictví jako jedinou cestu, jak se zbavit

lidské chamtivosti. Díky společnému vlastnictví nikdo nestrádá a všeho je dostatek.

Velmi zajímavě je řešena otázka plození dětí a výchova k rodičovství. Plození dětí podléhá přísné kontrole a plánování ze strany úředníků – zkušených lékařů, kteří určují, kdo je způsobilý k plození a kteří muži a ženy se k sobě podle tělesné stavby nejlépe hodí. K pohlavnímu styku je třeba povolení od úřadů a čas plození je určován pomocí astrologie³². Účelem takového řízeného plození je, aby obyvatelstvo Slunečního státu co nejdokonalejší. Plození je tu považováno za náboženský úkon a neslouží k uchování jedince, ale celého lidského rodu. Plození a výchova mají na zřeteli především zájmy státu.

Výchova dětí probíhá jinak, než jsme zvyklí. Děti jsou od tří let pod dozorem učitele a vzdělávají se společně. Jsou rozděleny do skupin podle věku a místo knih jim slouží kruhové zdi kolem celého státu, na kterých je zachyceno veškeré vědění z celého světa. Později se děti začínají učit všechna řemesla, aby se projevilo, ke kterému má kdo největší vlohy. V tom se pak zdokonaluje. Méně nadané děti jsou posílány na vesnice³³.

Osoba zvolená za vládce – Slunce – musí znát zvyklosti všech národů na světě, musí poznat řemesla, ovládat matematiku, fyziku, astronomii, metafyziku a teologii, základy všech umění a věd. Touto nutnou vzdělaností se obyvatelé Slunečního státu chrání před vládou tyрана. Protože ten, kdo ovládá moudrost, vědu a umění, nemůže být tyran a despota.

Základem státu je náboženství, je na ně kladen velký důraz. Nejvyšším knězem je vládce státu, tedy Slunce³⁴. Dále jsou zde další

³¹ CAMPANELLA, T. *Sluneční stát*. Praha: Mladá fronta 1979, s. 18.

³² CAMPANELLA, Tommaso. *Sluneční stát*. Praha: Mladá fronta 1979, s. 22.

³³ Tamtéž, s. 36.

³⁴ Tamtéž, s. 47–48.

kněží z řad vyšších úředníků. Jejich povinností je starat se o občany, vyslechnou v tajné zpovědi celé město. Zpovědí kněží očišťují duše a zároveň tak zjišťují, jaké hříchy se mezi lidem nejvíce vyskytují. Úředníci se potom jak ze svých, tak i z cizích hříchů vyzpovídají třem vládcům – Lásce, Moci a Moudrosti. Tito tři se logicky vyzpovídávají a hlavně předávají informace o největších hříších samotnému Slunci. Slunce jako nejvyšší kněz odpouští lidem hříchy a vysvětluje jim, jak se jim vyhybat. Občané Slunečního státu „*nemilosrdně pronásledují nepřátele náboženství a státu a říkají, že nejsou hodni, aby byli počítáni mezi lidi.*“³⁵.

Campanella není méně zaujatým stoupencem úředních opatření než Thomas More, ale dává je na rozdíl od něj do rukou státu. Mocenský aparát je u Campanelly významný a rozvětvený. Protože nepočítá s rodinou ve starém tradičním smyslu slova, stává se u něj rodinou celá společnost, a právo vykonávat úřední činnost a dohlížet na dodržování zákonů přechází přirozeným způsobem na ni v podobě jejích představitelů.³⁶

Sluneční stát Tommase Campanelly společně s Morovou *Utopií* jsou nejznámějšími a nejvýznamnějšími představiteli sociálních utopií. Oba dva spisky značně napomohly k šíření komunistických myšlenek.

³⁵ CAMPANELLA, Tommaso. *Sluneční stát*. Praha: Mladá fronta 1979, s. 56.

³⁶ KAGARLICKIJ, J. *Fantastika, utopie, antiutopie*. Praha: Panorama, 1982, s. 326.

4 POJEM DYSTOPIE

Dystopie je potomkem bouřlivého dvacátého století. Jeho události vnesly do společnosti nejistotu a nestabilitu v otázkách o budoucím vývoji společenské situace. Velký vliv na tuto nejistotu měl vzestup byrokratické společnosti a idea sociálního plánování potvrzující myšlenku pokroku v severní Americe, západní Evropě a Sovětském svazu.³⁷ Současnost se pro autory stala nepřijatelnou, optimistických utopií bylo stále méně a naopak se rozšířil žánr zvaný „dystopie“ nebo také „antiutopie“ či „kakotopie“. Někteří autoři ještě rozlišují dystopii od antiutopie a to na základě toho, že dystopisté ponechávají možnost postupné změny, kdežto antiutopisté nenabízejí žádnou cestu ven.³⁸ Pro jednoduchou orientaci budu ve své práci používat jednotný termín dystopie.

Za dystopická jsou považovaná taková umělecká zpracování světa, ve kterém vládou totalitní systémy, lidé žijí v nesvobodě a útlaku a jakékoli projevy vlastní vůle jsou potlačovány, jsou protiváhou utopistických představ o dokonalé lidské společnosti. Představují spíše teoretické úvahy o uspořádání světa zahalené do poutavé podoby. Od jiných beletristických děl se odlišují často až vědeckým způsobem analýzy lidské společnosti.

V utopii i v dystopii dosáhla společnost svého cíle, tedy štěstí, třebaže v relativní smyslu slova. Dystopie tvrdí, že lidé v ní budou svobodní, ale způsob, jak toho chtějí dosáhnout, je paradoxně v úplném zrušení lidské svobody a svobodné vůle. V naprosté většině děl jde o ztrátu jedinečnosti člověka na úkor uniformity a totalitní společnosti. Můžeme říct, že hranice mezi utopií a dystopií není příliš ostrá, protože se jedna v druhou může přeměnit, přistoupíme-li k ní s jiným systémem

³⁷ Dystopia. In: PARKER, M., FOURNIER, V., REEDY, P. *The Dictionary of Alteratives*. London: Zed Books, 2007, s. 80.

³⁸ Tamtéž.

hodnot, s jinými aspiracemi, zájmy, potřebami a vkusem.³⁹ Dobrým příkladem může být například *Sluneční stát* Tommase Campanelly, který se nám z dnešního hlediska může zdát značně dystopický a nepochopitelný v rámci zvyklostí našeho světa.

Obecně můžeme říct, že utopismus spočívá v tom, že je svět chápán jako rozdělený na dobro a zlo, nic mezi tím. V pozitivních utopiích je popis dokonalé společnosti v opozici ke společnosti špatné, v dystopiích je tomu naopak. Bylo by však příliš krátkozraké, kdybychom v dystopiích viděli pouze převrácení opozice ideálu a skutečnosti, typické pro utopie. Snahou dystopií je nejen kompromitovat určité ideály ve jménu bezvýhradně akceptované skutečnosti, ale také kompromitovat skutečnost ve jménu jistého přímo neuvedeného ideálu. To probíhá tak, že se určité znaky skutečného světa dovádějí do krajnosti, ad absurdum, do ideálně čisté formy, i když je to v tomto případě reálný svět, nikoliv svět vystavěný z idejí.⁴⁰ Můžeme říct, že dystopie se stala druhem cynické utopie psaná pro publikum, které už dávno nevěří pohádkám či centrálnímu plánování. Hlavní myšlenkou dystopií je to, že zpodobňují svět, ve kterém by jak autor, tak čtenář nechtěli žít a jeho prezentace je v podstatě varováním.⁴¹

Dystopie vykreslují svět důsledně špatný, vytvořený nejen z něčích idejí, ale také poměrů, panujících v dané společnosti. Skutečnému zlu se dostává velmi výrazné podoby.⁴² Pro dystopisty je typické, že domýšlejí společenský vývoj až do pesimistických krajností, v nichž se společenský řád významně liší od našich představ ideálního uspořádání.

Mezi nejznámější příklady dystopických prací můžeme řadit Wellsův *Až spáče procitne* (1899), Forsterův *Stroj se zastaví* (1909),

³⁹ SZACKI, Jerzy. *Utopie*. Praha: Mladá Fronta, 1971, s. 97 – 98.

⁴⁰ Tamtéž, s. 101 – 102.

⁴¹ Dystopia. In: PARKER, M., FOURNIER, V., REEDY, P. *The Dictionary of Alteratives*. London: Zed Books, 2007, s. 81.

⁴² SZACKI, Jerzy. *Utopie*. Praha: Mladá Fronta, 1971, s. 102.

Zamjatinovo *My* (1924), ale také Kafkův *Zámek* (1926), Huxleyho *Konec civilizace* (1932) a v neposlední řadě Orwellův román *1984* (1949). Většina těchto děl se řadí do žánru science fiction, které prezentují realistické „noční můry“ za účelem kritiky stalinismu, technokracie, byrokracie a dehumanizace světa.⁴³ Mohlo by se zdát, že díky této politické a sociální situaci budou autoři psát více o utopiích, ale paradoxně se tak nestalo a na svět přicházelo stále více dystopií.

Negativní vyhlídky naší budoucnosti, které nám dystopie nabízí, jsou velmi často inspirovány skutečnými událostmi, jak tomu je u Orwella, kterého ovlivnil stav v Rusku, Anglii a zážitky z Barmy. Podobně ovlivněn byl i ruský autor Zamjatin, jež měl obavy z rozmachu sovětské moci, nebo čeští autoři, zpracovávající zkušenosti s komunismem. Odstrašujícím příkladem je i fašismus, východní náboženství, kapitalismus, ekologie, drogy, genetické manipulace, manipulace s lidskou myslí, feminismus a další potencionální či předpokládané hrozby.

Dystopie, jako každá jiná utopie, může být voláním po změně panujících poměrů; je totiž jejich diagnózou. Jako všechny ostatní utopie ruší spokojenost s tím, co je, a pálí mosty mezi skutečností a povinností. Dystopie jsou zajímavou sondou do toho, čeho se dobová společnost, v čele s autorem, bála.

Dystopické společnosti mají různé druhy represivních sociálních řídicích systémů, rozmanité možnosti aktivního i pasivního donucování. Dystopické světy často doplácují na to, že zneužívají techniku, nebo nejsou schopni se vyrovnat s technologiemi, které postupovaly rychleji než duchovní vývoj lidstva.

⁴³ Dystopia. In: PARKER, M., FOURNIER, V., REEDY, P. *The Dictionary of Alteratives*. London: Zed Books, 2007, s. 81.

Tyto společnosti jsou často zpodobňované jako policejní státy s neomezenou mocí nad občany. Dalo by se říct, že ve většině dystopií se odehrávají problémy lidské svobody na pozadí silného státu, technologické společnosti nebo vojensko-průmyslového uskupení. Ale také zde můžeme najít odvozený žánr nazvaný *post-apokalyptické dystopie*, jejichž příběhy jsou založeny na nebezpečí jaderné války, kolapsu životního prostředí nebo možnosti přelidnění.⁴⁴ Dystopie, stejně jako utopie reflektují kontext, ve kterém byly napsány. Lze v nich spatřovat to, čeho se jejich autoři obávají a k čemu podle nich může směřovat naše společnost.

Většina dystopických děl věnuje svou zápletku osobní vzpouře hlavních hrdinů proti tomu kterému vládnoucímu systému, která je však spíše symbolická. Ve většině případů je hrdina zatčen a jeho myšlení je „předěláno“ na myšlení předchozí, obecné, které opět souhlasí s vládnoucí stranou.

⁴⁴ Dystopia. In: PARKER, M., FOURNIER, V., REEDY, P. *The Dictionary of Alteratives*. London: Zed Books, 2007, s. 81.

5 TOTALITARISMUS V POJETÍ HANNAH ARENTOVÉ

Známý francouzský myslitel a státník Alexis de Tocqueville napsal počátkem devatenáctého století: *„Myslím tedy, že se druh útlaku, který ohrožuje demokratické společnosti, nepodobá ničemu, co mu ve světě předcházelo; naši současníci by nemohli najít jeho obraz ve svých vzpomínkách. Sám marně hledám výraz, který by přesně vyjádřil představu, kterou o tom mám; stará slova despotismus a tyranie se k tomu nehodí. Věc je nová, je tedy nutné pokusit se ji definovat, když už ji nemohu pojmenovat.“* Podle mnohých autorů Tocqueville postrádal termín totalitarismus.⁴⁵ Ten mu dal až o století později italský novinář Giovanni Amendola, který tak popsal nedemokratický způsob Mussoliniho vlády, kterou označil za „totalitní systém“.

Hannah Arendtová je jedna z nejznámějších autorek, zabývajících se politickou filosofií a hlavně tématem totalitarismu jako takového. Arendtová dokončila první vydání svého díla *Původ totalitarismu* roku 1951, tedy několik let po porážce nacistického Německa. Ukončení druhé světové války však neznamenalo konec totalitarismu, ten nadále přetrvával v Rusku. Zlom nastal o osm let později Stalinovou smrtí.

Kniha Hannah Arendtové se zabývá totalitarismem, jeho původem a obsahem a zaměřuje se především na dvě totalitní vlády. Jsou jimi stalinistické Rusko a hitlerovské Německo. V této kapitole se pokusím přiblížit hlavní rysy totalitarismu a nastínit důvody jeho vzniku tak, jak celou problematiku nahlíží Hannah Arendtová.

Většina charakteristik totalitarismu se shoduje v tom, že k jeho projevům došlo z důvodu prohloubení krize demokracie, propojené

⁴⁵ BUDIL, I. T. Moderní totalitarismus a síla politické imaginace. In: Budil I. T. (ed) *Totalitarismus. Interdisciplinární pohled*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2005, s. 24.

s jejími nepřilíš vyzrálými formami.⁴⁶ Pojem totalitarismus odráží snahy řady historiků, filosofů, politiků a literátů pochopit a porozumět tragickým událostem dvacátého století, které hluboce zasáhly Evropu s jejími sny o příchodu racionálního a sociálně harmonického věku.⁴⁷

5.1 Masy a vůdcové

*„Jednou z nejcharakterističtějších vlastností totalitních hnutí obecně a pověsti jejich vůdců zvláště je ohromující rychlost, s jakou bývají nahrazováni.“*⁴⁸ Tento fenomén si Hannah Arendtová vysvětluje nestálostí a vrtkavostí mas. Avšak větší vliv na tyto změny má nutnost neustálého pohybu, který totalitarismus provází. Totalitní hnutí si může uchovat moc pouze pokud je dynamické a uvádí do pohybu vše kolem sebe. Nesmíme rovněž zapomenout, jak podotýká Arendtová, že jak totalitní režimy, tak jejich vůdci mají zajištěnou podporu mas a opírají se o ni.⁴⁹

Nabízí se tedy otázka, co je masa a jak jí definovat. Arendtová nastiňuje, že pojem masa nelze ztotožňovat s pojmem třída. Masa závisí především na síle počtu. Je to různorodá velká skupina samostatných jedinců bez vzájemných vazeb, společného zájmu, a tudíž i bez společných vymezených cílů. Masy jsou přítomny ve všech zemích a tvoří onu obrovskou část obyvatelstva neutrálních, politicky lhostejných lidí, kteří nikdy nevstupují do politických stran.⁵⁰ Arendtová zároveň uvádí, že pro totalitní hnutí je klíčové ovládnutí mas, a proto se nikdy nemůže prosadit v zemích s malým počtem obyvatelstva, a to i přes to, že by k tomu jinak byly nanejvýš optimální podmínky.

⁴⁶ DOKULIL, M. Totalitarismus jako fenomén. In: RYBÁŘ, R., VALACH, M. *Totalitarismus ve 20. století. Československé zkušenosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 5.

⁴⁷ BUDIL, I. T. Předmluva. In: Budil I. T. (ed) *Totalitarismus. Interdisciplinární pohled*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2005, s. 9.

⁴⁸ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 429.

⁴⁹ Tamtéž, s. 430.

⁵⁰ Tamtéž, s. 437.

Podle Arendtové se totalitní hnutí zrodila spíše na základě silně individualizované společnosti než nestrukturovaných mas. V Německu k takovému stavu napomohly historické okolnosti, v Sovětském svazu se o to zasloužil Stalin. Musel nejprve odstranit zbytky moci sovětů, které, jakožto centrální zastupitelský orgán, měly dosud určitou úlohu a znemožňovaly nastolení absolutní vlády stranickým aparátem. Teprve pak mohl vytvořit atomizovanou a nestrukturovanou masu. Poté nastoupila bolševická vláda s likvidací tříd.⁵¹

Totalitní režimy charakterizuje princip vůdcovství. Arendtová tvrdí, že základem opory totalitních vůdců po dobu jejich moci je důležitá podpora právě mas. *„Hitlerův mocenský vzestup byl ve smyslu pravidel většinového volebního systému legální a ani on ani Stalin by nebyli mohli udržovat pod svou kontrolou obrovské národy, přestát všechny vnitřní a vnější krize a vypořádat se s bezpočtem nástrah nemilosrdných vnitrostranických bitev, pokud by se nemohli opírat o důvěru mas.“*⁵²

Vůdce stojí v čele organizace a zosobňuje celé hnutí. Následně tedy stojí v čele celého státu jako takového. Celá organizace ve skutečnosti vznikla proto, aby mohla přenášet vůdcovu vůli masám. Zároveň se na vůdcovu vůli pohlíží jako na zákon. Tím je vůdce chráněný a neohrožitelný, protože jeho nejbližší okolí má pocit, že bez něj bude vše, v co věří, ztraceno.

5.2 Propaganda a organizace

Existence masy je tedy jedním z hlavních stavebních kamenů totalitních hnutí. Nabízí se otázka, jakým způsobem získala totalitní hnutí a jejich vůdci podporu těchto mas? Pro vznik a prosazení totalitarismu byly masy sice velmi důležité a společenská situace po první světové

⁵¹ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 447.

⁵² Tamtéž, s. 430.

válce tomu samozřejmě velkou měrou napomohla, ale tím nejdůležitějším byla propaganda. Jedině propagandou se dá získat masa na svou stranu.

Teror a propaganda v totalitních zemích obvykle představují dvě strany téže mince, což je ale podle Arendtové pravda jen částečně. Propagandu používá totalitní hnutí v začátcích k upevnění své pozice a následně je propaganda nahrazena indoktrinací. Teror se tím stává podstatou samotné totalitní formy vlády. Slouží jí jako prvek, jenž udržuje zdání reality svých ideologických doktrín a účelových lží. Propagandu jako takovou využívá ustavený totalitní stát pro komunikaci s okolními zeměmi, s netotalitním světem.⁵³

Totalitní vláda se obvykle snaží omezit používání propagandy na poskytování vhodného materiálu své zahraniční politice a kdykoli se tato dostane do rozporu s domácí indoktrinací, je vysvětlována jako nutný taktický manévr. Nutnost propagandy je vždy diktována okolním světem. Vše závisí na jedné straně na velikosti totalitního hnutí a na straně druhé na množství tlaku z okolí.⁵⁴ Můžeme tedy obecně říct, že propaganda je nástrojem totalitarismu při styku s vnějším světem, kdežto teror je podstatou jeho formy vlády.

Typickým znakem pro vůdce totalitních režimů je jejich „neomylnost“, která se spíše než na inteligenci zakládá na vhodné interpretaci historických nebo přírodních sil. Vůdcům mas leží na zřeteli jediné, aby se jejich předpovědi ukázaly jako pravdivé. Tento efekt neomylnosti v totalitní propagandě přispěl k tomu, že si vůdci zvykli oznamovat své politické záměry formou proroctví.⁵⁵ Tato metoda proroctví prozrazuje podle Arendtové jednu věc. A to, že konečným cílem totalitního hnutí je dobýt celý svět. Protože pouze v takovém světě, který vůdce naprosto ovládá, lze zaměňovat všechny lži v pravdy.

⁵³ ARENDOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 473 – 474.

Totalitní propaganda zdokonaluje techniky masové propagandy, ale nevynalézá je a ani nevymýšlí jejich náměty. Pouze vhodně vybírá dříve opomenutá nebo záměrně nezmíněná témata z dob vzestupu imperialismu a dezintegrace národního státu. Tajuplnost se stala prvním kritériem při výběru tématu. Nacisté byli při volbě témat pro masovou propagandu bezesporu dokonalejší – židovské světové spiknutí a poválečná antisemitská propaganda. Ale i bolševici se tomuto triku později naučili, i když dávali přednost spíše svým vlastním invencím. Od poloviny třicátých let následovalo v bolševické propagandě jedno tajemné spiknutí za druhým.⁵⁶

Totalitní propaganda je spojena s totalitní organizací, jejím skutečným cílem není přesvědčování, nýbrž organizace. Organizace vzniká za pomoci propagandy a propaganda bez podpory organizace nefunguje. Oproti propagandě a ideologii jsou formy totalitní organizace věcí zcela novou. *„Jsou určeny k přenášení propagandistických lží hnutí, konstruovaných kolem určité centrální smyšlenky, do fungující reality, k vybudování, (...) společnosti, jejíž členové jednají a reagují v souladu s pravidly smyšleného světa.“*⁵⁷ Organizace je nedůležitějším a nejvýraznějším prvkem totalitarismu a odlišuje ho od všech ostatních systémů.

Totalitní hnutí jsou ve svém předmocenském období typická organizací politické fronty rozdělující členy strany od sympatizantů. Další znaky typické pro totalitní hnutí, jako dosazování funkcionářů shora a monopol jejich dosazování v rukou jediného člověka, jsou ve srovnání s tímto vynálezem zcela druhořadé.⁵⁸ Představa rozdělení členů strany a sympatizujících se hodně blíží pozdější organizaci fronty. Organizace

⁵⁴ Tamtéž, s. 476.

⁵⁵ Tamtéž, s. 483.

⁵⁶ ARENTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 485 – 486.

⁵⁷ Tamtéž, s. 501.

⁵⁸ Tamtéž, s. 502.

fronty sympatizujících je pro fungování hnutí stejně důležitá jako jádro skutečných členů strany. Pointou tohoto uspořádání v průběhu boje o moc je to, že organizace fronty členy jednak izolují, ale zároveň jim poskytují vnější zdání normality poměrů a brání tak vlivu skutečné reality.⁵⁹ Sympatizující člen je totiž ještě normálním obyvatelem vnějšího světa, a tím napomáhá zdání normality.

Organizace vytvářejí duplikáty všech státních orgánů, které při převzetí moci mohou okamžitě nahradit, čímž vzniká mezi státem a organizací vztah skutečné a zdánlivé moci. Jak dokazuje Arendtová na příkladu Německa: „*Praktická hodnota pseudoorganizací se ukázala, když se nacisté dostali k moci a byli vybaveni k okamžitému zničení existujících organizací učitelů jinou organizací učitelů, existujících spolků právníků spolkem právníků sponzorovaných nacisty atd. Byli s to změnit přes noc celou strukturu německé společnosti.*“⁶⁰ Strana je při tomto dualismu institucí svou vlastní autoritou nad státem. Díky své struktuře kontroluje a dohlíží na veškerý státní aparát. Pokud v zemi existuje parlament jako vrcholný zákonodárný orgán, plní v totalitním režimu jen roli formálního schvalovatele předloh připravených stranou.⁶¹

Pro totalitní strany jak v nacistickém Německu, tak v komunistickém Rusku je typická jedna věc. Žádná z těchto stran nesnese vedle sebe konkurenci, žádné alternativní politické uskupení. Velmi brzy po uchopení moci přebírá strana veškerou zodpovědnost a tomu odpovídající pravomoci.⁶²

⁵⁹ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 505.

⁶⁰ Tamtéž, s. 511.

⁶¹ DOKULIL, M. Totalitarismus jako fenomén. In: RYBÁŘ, R., VALACH, M. *Totalitarismus ve 20. století. Československé zkušenosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 11.

⁶² Tamtéž.

5.3 Totalitarismus u moci

Totalitarismus u moci nemá tak úplně jednoduchou úlohu, téměř bychom mohli tvrdit, že udržet si moc je pro totalitní vládu těžší, než se k moci dostat. Hannah Arendtová říká, že: *„Totalitní vládce stojí před podvojnou úlohou, která se zprvu zdá být rozporná až k absurdnosti: musí na jedné straně ustavit fiktivní svět hnutí jako hmatatelnou fungující každodenní realitu, a na druhé straně musí zabránit vývoji tohoto nového světa k nové stabilitě; neboť stabilizace jeho zákonů a institucí by určitě zlikvidovala hnutí samo a s ním i naději na konečné dobytí světa.“*⁶³ Totalitní vůdce nemůže dopustit, aby proces normalizace postoupil do takového stádia, kdy by se z totalitního státu mohl vyvinout nový životní způsob, takový, který by byl schopen koexistovat s životními způsoby ostatních národů. Ve chvíli, kdy by se z jeho revolučních institucí staly prvky národního způsobu života, ztratil by totalitarismus svou podstatu, svou „totalitní kvalitu“.

Viděno prakticky, říká Arendtová, paradox totalitarismu u moci spočívá v tom, že ovládnutí všech nástrojů vládní moci a násilí v jedné zemi není pro totalitní hnutí jednoznačně pozitivní. Moc představuje přímou interakci se skutečností, ale totalitarismus u moci má stále mnoho práce s jejím zvládnutím. Jednoduše řečeno, každá nepatrná informace, která pronikne zdí, jež kolem sebe totalitní stát vystavěl, ze strany netotalitní, může znamenat pro totalitní stát větší katastrofu, než opoziční propaganda pro totalitní hnutí.⁶⁴

Totalitarismus u moci používá několika prostředků pro naplnění svých dlouhodobých cílů, tedy dobytí světa a vytvoření odnoží svého hnutí. Těmito prostředky jsou v první řadě státní správa a ustavení tajné policie. Tajná policie slouží jako vykonavatel a strážce domácích

⁶³ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 535.

⁶⁴ Tamtéž.

experimentů v oblasti proměny reality ve fikci. Posledním prostředkem jsou koncentrační tábory, sloužící jako jakési zruďné laboratoře k provedení a dokončení experimentů s totální nadvládou.⁶⁵

5.4 Tajná policie

Podle Arendtové doposud známe pouze dvě formy totalitní nadvlády a těmi jsou diktatura národního socialismu a diktatura bolševismu. Tyto dvě nadvlády se zásadně liší od všech ostatních druhů diktátorských, despotických či tyranských vlád, i když se vyvinuly ze stranických diktatur. Jejich totalitní rysy jsou však nové, a tudíž je nemůžeme odvozovat od systémů jedné strany. Rozdíl mezi totalitní formou vlády a diktaturou jedné strany je hlavně v tom, že u diktatury jedné strany se k funkcím a moci dostávají ti nejmocnější členové strany a strana samotná ztrácí svou mocenskou pozici ve prospěch státu. Naopak u totalitních forem vlády se do státního aparátu dostávají členové strany, kteří mají jen druhotný význam. Všechnu skutečnou moc mají instituce hnutí.⁶⁶ „*Nad státem a za fasádami zdánlivé moci – v bludišti multiplikovaných úřadů, podléhajících všem změnám autority, a v chaosu nevýkonnosti – leží mocenské jádro země, vysoce efektivní a vysoce kompetentní služby tajné policie.*“⁶⁷

Policie je hlavní orgán moci a sama o sobě zatlačila do pozadí druhý mocenský orgán, a to armádu. Důvodem, proč totalitní vlády upřednostňují policii před armádou, je to, že vojenské síly jsou cvičené v boji s agresorem a nehodí se pro potlačování občanské války. Totalitní vládce zachází se svými oběťmi jako s vlastizrádnými rebely a pro armádu je těžké vidět vlastního člověka jako nepřítele.

⁶⁵ Tamtéž, s. 536.

⁶⁶ ARENTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 569.

⁶⁷ Tamtéž, s. 570.

Agenti tajné policie operují i v zahraničí, na vyslanectvích a konzulátech cizích zemí. Jejich úkolem je „*formovat páté kolony, řídit pobočky hnutí, ovlivňovat domácí politiku dotyčných zemí a vůbec v nich konat přípravy na dobu, kdy se tam totalitní vládce bude moci otevřeně cítit jako doma.*“⁶⁸

Tajná policie má v průběhu času různé způsoby uplatnění. V prvních stádiích totalitního režimu se zaměřuje na odhalování tajných nepřátel a štvánice bývalých oponentů. Zároveň je tato činnost spojená s nábořem celé populace do organizací fronty a převýchovou starých členů strany v dobrovolné agenty. Toto období je typické tím, že souseď je mnohdy nebezpečnějším nepřítelem toho, kdo chová „nevhodné myšlenky“, než oficiální policejní agenti.

Zjednodušeně řečeno, rozmáhá se udavačství a donašečství. Kontrola společnosti je zajištěna jak fyzicky, tak i psychicky. Existuje zde silná armáda, bezpečnostní aparát, síť informátorů, účelová shromáždění, každodenní řízená propaganda. I sport a zábava sloužily jako doklad síly a životnosti režimu.⁶⁹

Konec prvního období nastává s likvidací odboje. Až po vyhlazení skutečných nepřátel se stává předmětem totalitních režimů teror.⁷⁰ Totalitní tajná policie začíná svou faktickou kariéru až po pacifikaci země a vnějším pozorovatelům se její práce může jevit zcela zbytečná. Tato zbytečnost je ale jen zdánlivá, protože práce tajné policie zdaleka nekončí. Jejím nepřítelem je nyní „objektivní nepřítel“, tj takový, který je momentálním nepřítelem totalitního systému, a mění se podle okolností. Je definován politikou vlády.⁷¹

⁶⁸ Tamtéž, s. 571.

⁶⁹ DOKULIL, M. Totalitarismus jako fenomén. In: RYBÁŘ, R., VALACH, M. *Totalitarismus ve 20. století. Československé zkušenosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 13.

⁷⁰ ARENDOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 572.

⁷¹ Tamtéž, s. 574.

Arendtová říká, že: *„Úkolem totalitní policie není odkrývat zločiny, ale být po ruce, když se vláda rozhodne pro zatýkání určité populační skupiny. Její hlavní politickou charakteristikou je, že jenom ona požívá důvěry nejvyšší autority a ví, jaká politická linie bude prosazována.“*⁷²

V posledním a plně totalitním období vývoje policie se upuští od pojmu objektivního nepřítel a logicky možného zločinu, oběti jsou vybírány zcela náhodně a odsuzovány bez řádných soudních procesů. Tato libovůle popírá lidskou svobodu lépe než jakákoli forma tyranie. Svoboda se změnila na jedinou možnost výběru, čelit trestu nebo spáchat sebevraždu. Změna v konceptu zločinu a zločinců zcela mění metody totalitní tajné policie – zločinci jsou trestáni a nežádoucí osoby mizí z povrchu zemského. *„Jediná stopa, která zůstává, jsou vzpomínky blízkých. A jedním z nejobtížnějších úkolů tajné policie je zajistit, aby i takové stopy zmizely společně s odsouzeným člověkem.“*⁷³

5.5 Koncentrační a vyhlazovací tábory

Jak jsem zmínila výše, koncentrační a vyhlazovací tábory slouží jako laboratoře, ve kterých se ověřuje základní víra totalitarismu, že možné je všechno. Ve srovnání s nimi jsou všechny ostatní pokusy až druhořadého významu, ačkoliv není tajemstvím, že takové laboratoře sloužily k pokusům všeho druhu.

Jako jednoho z mnoha experimentátorů v koncentračních táborech lze uvést lékaře SS Josefa Mengeleho. Úkolem táborů bylo během strašlivých experimentů odstranit za vědecké supervize samotnou spontánnost jako projev lidského chování a přeměnit lidskou osobnost na

⁷² ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 577.

⁷³ Tamtéž, s. 586.

pouhou věc. Koncentrační tábory umožnily „experiment“, který by za normálních okolností nemohl být zrealizován.⁷⁴

Hlavním aspektem koncentračních a vyhlazovacích táborů byla jejich odloučenost, izolovanost od okolního světa. Tím vznikl onen zvláštní pocit nereálnosti a nevěrohodnosti takových míst. Svědectví lidí, kteří přežili, jsou pro nezúčastněné těžko pochopitelná. Přesně takového účinku chtěl dosáhnout Hitler, aby pravda, která pronikne na veřejnost, byla tak neuvěřitelná, že stranické lži ve srovnání s tím budou vypadat naprosto reálně.

„Vězeň koncentračního tábora nemá žádnou cenu, protože ho lze kdykoliv nahradit; nikdo neví, komu patří, protože se s ním nikdo nikdy nevidá. Z hlediska normální společnosti je naprosto zbytečný, třebaže v časech akutního nedostatku pracovních sil, jako v Rusku i v Německu během války, je používán pro práci.“⁷⁵

Koncentrační tábory dělí Arendtová na 3 druhy a nazývá je podle tří základních koncepcí posmrtného života: podsvětí, očistec a peklo. První z nich – podsvětí – představují ty nejmírnější formy, kdysi používané i mimo totalitní státy. Sloužily hlavně k odstraňování nežádoucích osob, jako uprchlíků, osob bez státní příslušnosti, asociálních jedinců a nezaměstnaných. Očistec představují pracovní tábory Sovětského svazu, které kombinují nedbalost s chaotickou nucenou prací. Peklo jak podle názvu, tak i podle prožitků, ztělesňovaly ty typy táborů, dovedené k „dokonalosti“ nacisty. V takových táborech byl prosazován úmysl docílit co největšího utrpení.⁷⁶

Totální nadvlády dosáhneme destrukcí individuality člověka. Tato destrukce je téměř vždy úspěšná, pokud splní dvě podmínky. První

⁷⁴ Tamtéž, s. 592 – 593.

⁷⁵ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenth, 1996, s. 600.

⁷⁶ Tamtéž, s. 602.

podmínkou je zničení právní osoby v člověku – toho bylo docíleno postavením některých skupin mimo ochranu zákona. Druhou podmínkou je zničení osoby morální – a to tím, že je znemožněno mučednictví. Protože koncentrační tábory udělaly smrt anonymní. Totální nadvláda usiluje o vymýcení lidské spontaneity. Toho se dosáhne zničením individuality a lidské důstojnosti.

Při splnění všech výše popsaných podmínek se dostavuje naprostá vypočítatelnost reakcí, která je nezbytná pro ovládnutí lidí. „*Totalitarismus neusiluje o despotickou vládu nad lidmi, ale o systém v němž jsou lidé nadbyteční. Totální moc lze zřídit a udržovat pouze ve světě podmíněných reflexů, ve světě loutek bez sebemenší stopy spontaneity.*“⁷⁷ Je zřejmé, že podle Arendtové totalitní ideologie neusilují o přeměnu vnějšího světa, ale o přeměnu samotné lidské přirozenosti.

⁷⁷ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 617.

6 ŽIVOT A DÍLO GEORGE ORWELLA

K pochopení důvodů, které vedly George Orwella k napsání jeho dvou nejznámějších dystopických děl, je třeba připomenout život a osobu Erica Arthura Blaira. Některé ze zkušeností Ericova života se přímo odrazily v jeho tvorbě, jiné pozvolna měnily a utvářely jeho charakter, a vytvořily tak George Orwella, kritika totalitarismu a autora světoznámého díla *1984*.

6.1 Geroge Orwell

Eric Arthur Blair, známý pod pseudonymem George Orwell, se narodil 25. 6. 1903 v Motihari, v Bengálsku. Nepobyl zde však příliš dlouho, už ve věku 4 let ho matka odvezla zpět do Anglie. Vyrůstal tedy v Oxfordshiru, kde plyne také říčka Orwell, podle níž si později zvolil svůj pseudonym.⁷⁸ Jeho otec byl nižší koloniální úředník státní správy v Indii a jeho matka pocházela z rodiny neúspěšného francouzského obchodníka. Rodina se i přes finanční tíseň snažila vyrovnat vyšším vrstvám, a proto svého syna roku 1911 poslali na soukromá středoškolská studia, kde díky výbornému prospěchu získal stipendium na elitní soukromou školu Eton. Jedním z jeho učitelů zde byl i Aldous Huxley. V Etonu, ještě pod svým vlastním jménem, publikoval své první literární pokusy ve školním časopisu.⁷⁹

Uzavřený a chudý student Eric se však s prostředním Etonu nevyrovnával dobře a odmítl stipendium na Cambridge a ukončil studium. Místo studia nastoupil do služeb imperiální britské policie v Barmě. Možná právě zde získal pozdější spisovatel Orwell cit pro sociální distinkce a uvědomoval si, že angličtina je jazyk, který umí dát sociální odlišnosti

⁷⁸ MACKEAN, I. *Literature in English post-1914*. New York: Hodder Arnold, 2005, s. 118-119.

⁷⁹ PROCHÁZKA, M., STRÍBRNÝ, Z. *Slovník spisovatelů*. 1.vyd. Praha: Libri, 1996, s. 527.

najevo.⁸⁰ Po pěti letech Eric z Barmy odešel, znechucen rasovými a společenskými separacemi, za které se cítil částečně vinen.

Po odchodu z Barmy se rozhodl následovat Jacka Londona a strávil několik měsíců života v převážně v dělnických, chudinských čtvrtích Paříže a Londýna.⁸¹ „Zde později začal psát o svých zkušenostech mezi nezaměstnanými a jiným vyvrženci kapitalistické společnosti.“⁸² Právě v této době se u něj pravděpodobně vyskytla tuberkulóza, již trpěl do konce života. Roku 1933 vydal své první dílo pod pseudonymem George Orwell⁸³, které si zvolil jako prevenci před případným zahanbením rodiny po publikování díla *Down and Out in Paris and London* (1933, *Trosečnickem v Paříži a Londýně*). V této knize popisuje zkušenosti ze života mezi nejnižší třídou. Jeho původní rodné jméno potom už zůstalo zapomenuto. Dalším dílem, ve kterém zpracovává své zážitky, je román *Burmese Days* (*Barmské dny*) z roku 1934.

Po vypuknutí občanské války ve Španělsku roku 1936 odjel do země zmítané boji jako válečný zpravodaj a zapojil se i do samotné občanské války na aragonské a tepelské frontě. Dosáhl hodnosti podporučíka a byl také označen za trockistu, třebaže dnes bychom ho spíš označili za ne-stalinistu. Roku 1937 se v obavách o svůj život při bojích v Barceloně vrátil do Velké Británie.⁸⁴ O svých zážitcích píše v knize *Homage to Catalonia* (1938, *Hold Katalánsku*), ve které využívá postupů reportáže, eseje a částečně umělecké prózy. Barvitě zde popisuje vývoj svého postoje v bytostného odpůrce lži a totality.

⁸⁰ ZBOŘIL, Z. *Orwellovské vzpomínání a zapomínání*. In: *Sto let od narození George Orwella*. Sborník textů. Praha, 2003, s. 11.

⁸¹ NAGY, L. *Orwell z pohledu literárního historika*. In: *Sto let od narození George Orwella*. Sborník textů. Praha, 2003, s. 49.

⁸² STŘÍBRNÝ, Z. *Dějiny anglické literatury*. 2. sv., 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1987, s. 697.

⁸³ MACKEAN, I. *Literature in English post-1914*. New York: Hodder Arnold, 2005, s. 118-119.

⁸⁴ ZBOŘIL, Z. *Orwellovské vzpomínání a zapomínání*. In: *Sto let od narození George Orwella*. Sborník textů. Praha, 2003, s. 13.

Předválečná léta přinesla Orwellova vrcholná díla. Intenzivně se věnoval esejistice, vydával soubory starších textů a tvořil nové. Mezi nejznámější sbírky esejů patří např. *Inside the Whale* (1940, *V bříše velryby*), *The Lion and the Unicorn* (1941, *Lev a jednorožec*) či *Shooting an Elephant* (1950, *Zastřelit slona*). V době druhé světové války byl již naprosto pevně přesvědčen, že stávající kapitalistický systém nemá šanci na přežití. To se odráželo zejména v jeho novinářské a esejistické tvorbě. Po vypuknutí 2. světové války nenarukoval kvůli své vleklé nemoci do armády, ale až do roku 1943 působil jako redaktor vysílání BBC pro Indii. Následně nastoupil jako editor a dopisovatel *Observeru* a zejména literární přílohy levicového deníku *Tribune*.⁸⁵

Vrcholem Orwellova díla jsou dvě satiry, na motivy tradičních bajek psaná *Animal Farm* (1945, *Farma zvířat*), představující alegoricky vývoj Ruska ve 20. století, a román *Nineteen Eighty-Four* nebo *1984* (1949), spojující prvky společenského románu a sci-fi v dystopickém zobrazení budoucí totalitní diktatury.⁸⁶ Tyto dvě knihy mu přinesly obrovskou popularitu a právě díky nim se dostal do povědomí bezpočtu lidí. Vydáním *Farmy zvířat* se George Orwell stal nejen slavným, ale poprvé v životě i bohatým. Opravdu zlomovou byla jeho poslední kniha, *1984*, která: “se stala téměř učebnicí logiky, praktik totalitního režimu a bezmoci jednotlivce.”⁸⁷

Jeho zdravotní stav se však nadále zhoršoval a 21. ledna 1950 umírá na tuberkulózu.

⁸⁵ PROCHÁZKA, M., STRÍBRNÝ, Z. *Slovník spisovatelů*. 1.vyd. Praha: Libri, 1996, s. 527.

⁸⁶ Tamtéž, s. 528.

⁸⁷ KLAUS, V. *Padesát let po Orwellovi*. In: *Sto let od narození George Orwella*. Sborník textů. Praha, 2003, s. 44.

6.2 Farma zvířat

Román *Farma zvířat* je psán formou bajky, představující alegorii na situaci v Sovětském svazu a komunismus. Zachycuje postupný přechod společenství zvířat od revoluce a následnému stavu optimismu z vlastní svobody až k totalitnímu režimu, ve kterém jedna skupina zvířat přebírá chování lidí a povyšuje se nad ostatní. Můžeme říci, že se jejich chování nese přesně v duchu hesla „*Všechna zvířata jsou si rovna, ale některá jsou si rovnější.*“⁸⁸

Děj příběhu se odehrává na malé farmě jménem Panská farma, jež se nachází na blíže neurčeném místě v Anglii. Zvířata, která zde žijí pod tvrdou rukou majitele farmy pana Jonese, se jednoho dne rozhodnou svrhnout lidskou rasu, která je týrá a vykořisťuje. Jak v úvodu říká kanec Major svým soudruhům⁸⁹ z farmy: „*Člověk je náš jediný opravdový nepřítel. Odstraňme Člověka a hlavní příčina hladu a přepracování zmizí! Člověk je jediný tvor, který konzumuje, aniž by produkoval.*“⁹⁰ Tím podněcuje počátek revoluce. Zvířata společně ovládla farmu a začala budovat svoji vlastní společnost založenou na nových pravidlech a novém řádu zvaném animalismus⁹¹, jehož hlavními znaky jsou nepřátelství k člověku a naopak láska ke zvířatům.

Zvířata farmu přejmenovala z Panské farmy na Farmu zvířat a v duchu nového řádu si nastavila sedm pravidel pro život. Tato pravidla měla zajistit, že se už nikdy nevrátí strádání a vykořisťování, které zvířata zažila pod nadvládou pana Jonese, tedy člověka. Pravidla zněla takto:

„Každý, kdo chodí po dvou nohách, je nepřítel.

Každý, kdo chodí po čtyřech nohách nebo má křídla, je přítel.

⁸⁸ ORWELL, G. *Farma zvířat*. Praha: Práce, 1991, s. 72.

⁸⁹ Zvířata se mezi sebou oslovovala soudruhu, soudružko.

⁹⁰ Tamtéž, s. 6.

⁹¹ Tamtéž, s. 10.

Žádné zvíře nebude chodit oblečené.

Žádné zvíře nebude spát v posteli.

Žádné zvíře nebude pít alkohol.

Žádné zvíře nezabije jiné zvíře.

*Všechna zvířata jsou si rovna.*⁹²

Příkázání byla napsána vepřem Kulišem bílou křídou na zeď stodoly a nahlas přečtena všem zvířatům, aby je znali i ti, co číst neumí. Zvířata byla vedena myšlenkou svobodného života a demokracie a snažila se pro to udělat vše, co bylo v jejich silách. Sama se chopila všech prací na farmě, ale tentokrát, díky pocitu svobody, pracovala mnohem výkonněji.

Přirozenými vůdci farmy se stala prasata, která ihned přestala pracovat a chopila se dohledu nad ostatními. Prasata řídila nedělní schůze, na nichž se plánovala práce na celý týden, debatovalo se a prováděly se různé obřady a ceremonie, během nichž se oslavoval nový lepší život bez lidí. Zprvu idylická situace na farmě se poněkud pokazila, když si prasata začala zabírat stále větší privilegia na úkor ostatních zvířat. Všechno ale omlouvala tím, že pro svoji „vedoucí pozici“, potřebují více jídla a méně práce než ostatní. *„My ta jablka jíme a mléko pijeme pro vás! Víte, co by se stalo, kdybychom my, prasata, nebyla schopna dostát svým povinnostem?“*⁹³

Řevnivost mezi dvěma hlavními vepři, Kulišem a Napoleonem, se postupně stupňovala. Hádali se i tehdy, když o nic nešlo. Zatímco Kuliš učil zvířata číst a psát, Napoleon tvrdil, že je třeba se věnovat výchově mladých, a zabral si čerstvě narozená štěňata do své výchovy. Kuliš se snažil ulehčit práci ostatním zvířatům, chtěl, aby všichni soudruzi měli stejné výhody. Pracoval na plánech pro větrný mlýn na výrobu elektřiny, díky němuž by zvířata ušetřila mnoho práce, měla světlo a teplo ve stájích

⁹² Tamtéž, s. 15.

⁹³ ORWELL, George. *Farma zvířat*. Praha: Práce, 1991, s. 21.

a měla by se zase lépe. Tím ale mezi vůdci vznikl velký konflikt. Zastánce pokroku a nových technologií Kuliš byl z farmy vyhnán svým oponentem, vyznavačem tradičního způsobu života, Napoleonem, který se okamžitě po odchodu Kuliše z farmy nechal titulovat Vůdce.⁹⁴

Svobodná zvířecí společnost se začala měnit. Vůdce zrušil nedělní schůze a vydal nařízení, jimiž všechna zvířata podřídil výboru prasat. Kuliše označil za zrádce a sabotéra a sám znovu přišel s návrhem postavit větrný mlýn. Pokaždé, když si ostatní zvířata chtěla na něco stěžovat, prasata použila argument: „*Soudruzi, jistě byste nechtěli, aby se Jones vrátil?*“⁹⁵ Toto prohlášení pokaždé zabralo a zvířata přijímala nové pravdy mlčky, protože se domnívala, že v době, kdy farmu řídil člověk, měla se hůř a navíc byla otroky, kdežto teď jsou svobodní.

Prasata s Vůdcem v čele si všech sedm stanovených pravidel upravila podle svého tak, aby jim co nejvíce vyhovovala. Jednotlivá pravidla se postupně měnila. Zvířatům to připadalo divné, ale prasata je ujišťovala, že se pletou, že jen mají špatnou paměť. Nakonec zvířata uznala, že je to pravda. Farma zvířat začala obchodovat s lidmi, což bylo proti příkázáním, stejně jako to, že se Vůdce se svými stoupenci nastěhoval do prázdného Jonesova domu. Z původního pravidla se stalo nové – „*Žádné zvíře nebude spát v posteli s prostěradlem.*“⁹⁶ Takto se postupně měnila všechna pravidla, až je nakonec vystřídalo jedno jediné. „*Všechna zvířata jsou si rovna, ale některá jsou si rovnější.*“⁹⁷ Prasata využívala svého vlivu a díky tomu, že měla vládu nad farmou pevně v rukou, mohla si dovolit upravovat historii podle obrazu svého. Jedině starý osel Benjamin si skutečně pamatoval, jak zněla původní příkázání.

⁹⁴ Tamtéž, s. 29 – 30.

⁹⁵ ORWELL, George. *Farma zvířat*. Praha: Práce, 1991, s. 31.

⁹⁶ Tamtéž, s. 37.

⁹⁷ ORWELL, George. *Farma zvířat*. Praha: Práce, 1991, s. 72.

K novým změnám se však nikdy nevyjadřoval. Uměl číst, na vše měl svůj vlastní názor, ale přesto do politiky prasat nikterak nezasahoval.

Z oblíbeného prasete Kuliše, kterého nechal Vůdce vyhnat, se stal úhlavní nepřítel, sabotér a příčina všeho špatného, co se na farmě kdy stalo a stane. Zvířata pracovala celé dny, přiděly jídla se neustále snižovaly, ale masivní propaganda jim vnucovala představu, že se mají lépe, žijí svobodně a důstojněji než za vlády člověka. Prasata se zcela nepokrytě cítila být nadřazená nad ostatními zvířaty a život na úkor ostatních považovala za samozřejmost. Farma prosperovala, obchodovala s okolními farmami i s blízkým městečkem, ale vytratil se z ní nadšený svobodný duch, se kterým vše začínalo. Zvířata se bála Vůdcových devíti cvičených psů a ani se nepokoušela vzbouřit. Později už se nedivila ničemu, ani když si prasata objednávala noviny a nechala zavést telefon, dokonce ani tehdy, když si začala navlékat staré obleky pana Jonese.

Příběh vrcholí jednoho večera, kdy prasata pořádají hostinu pro majitele okolních farem a ostatní zvířata pozorují hostinu zvenčí oknem. Sedělo tam šest farmářů a šest prasat s Napoleonem v čele stolu. Shodli se, že farma bude zpět přejmenována na Panskou farmu. Farmáři z okolí se shodli, že u sebe zavedou tentýž systém jako prasata, protože jejich zvířata pracují méně a dostávají více krmení. *„Dvanáct rozčilených hlasů na sebe křičelo, a všechny si byly podobné. Teď už nebylo pochyb o tom, že s tvářemi prasat se něco stalo. Zvenčí pohlížela zvířata z prasete na člověka a z člověka na prase, a opět z prasete na člověka. Ale nebylo možné rozlišit, která tvář patří člověku a která praseti.“*⁹⁸

⁹⁸ Tamtéž, s. 76.

6.2.1 Analýza knihy a charakteristika postav

Farma zvířat představuje rozvinuté a kompaktní podobenství, ze kterého se ani jedinou větou nevystupuje mimo příběh, aby byly vysvětleny souvislosti. Kniha ani neposkytuje informace o tom, co mají jednotlivé postavy a vztahy mezi nimi signalizovat. Chybí rovněž informace objasňující jednotlivé postavy. Přesto zde nalézáme určitá vodítka, například v podobě vzájemného oslovení zvířat „soudruh“. Stavba větrného mlýna na výrobu elektřiny zase zřetelně naráží na Leninovu posedlost elektrifikací.⁹⁹ Celá kniha i v drobných detailech odráží historickou skutečnost a osoby, které žily.

Výkladovým klíčem nám může být obecně známá dobová realie. V příběhu zvířat z Panské farmy můžeme rozpoznat detailně popsané hlavní rysy totalitních režimů od jejich prapočátku ve snaze přerušit přirozený (byť ne příliš idylický) řád pomocí vzpoury. Původního vůdce, pana Jonese, zvířata vyhnala a nastolila řád nový, animalismus, který sliboval v sedmi přikázáních radikální odklon od všeho, co zvířatům připadalo tíživé. Ukázalo se, že je to ale projekt, který sice cosi starého škrtá, ale nepřichází s ničím novým, co by se dalo dlouhodobě udržet.¹⁰⁰ Do čela tohoto strádajícího uskupení se prodrala prasata, vystupující jako hlavní nepřátele lidí a také jako jediní, kterým se změnil život k lepšímu.

Můžeme se ptát, proč George Orwell napsal svůj román formou alegorického podobenství. Vysvětlení je nasnadě. Ten, kdo žije mimo totalitní režim, by nikdy neuvěřil, že by něco tak absurdního mohlo fungovat, a naopak ten kdo žije delší dobu uvnitř totalitarismu, podléhá propagandě samozřejmosti a normálnosti. Podobenstvím se Orwell zároveň vyhnul sporům, které by jinak vyvolalo realistické dílo. V této

⁹⁹ BLAŽEK, B. *Farma našeho mládí*. In: ORWELL, G. *Farma zvířat*. Praha: Práce, 1991, s. 78.

¹⁰⁰ Tamtéž.

formě může být román považován za varování přinášející nástin možností, spíše než jako otevřená kritika některého ze soudobých režimů.

V zrcadle, jež nastavila *Farma zvířat*, se mohlo mnoho komunistických státníků poznat a pro současného čtenáře s alespoň minimální znalostí poválečných dějin není nic náročného rozluštit, kdo se za kterým zvířetem z farmy skrývá.

Věčně opilý majitel Panské farmy, člověk **Jones**, symbolizuje vykořisťovatele, kapitalistu, kvůli kterému zvířata na farmě trpí.

Proti němu stojí starý kanec **Major**, který svou ideou svobodných zvířat, rovnosti všech a práce bez lidského útlaku, přináší ducha revoluce. Z reálných postav sovětského politického dění bychom ho mohli přirovnat k Leninovi.

Další z vepřů, milý a přátelský vůdce **Kuliš**, je věrným obrazem Lva Trockého.¹⁰¹ Kuliš toužil po tom, aby se všechna zvířata měla lépe a snažil se zavádět technické novinky a inovace na farmu.

Stejně jako měl Trockij časté spory se Stalinem, měl i Kuliš spory s dalším vepřem, **Napoleonem**. Ve chvíli, kdy Napoleon cítí v Kulišovi rivala, se kterým by se musel dělit o moc nad farmou a zvířaty, nechá jej vyhnat svými cvičenými psi.

Tito **psi** vyhlízejí nebezpečně, s ostnatými obojky, připraveni splnit jakýkoliv rozkaz, který Napoleon vydá. Jsou zcela jasným obrazem tehdejší státní bezpečnosti, sloužící nikoliv všem, ale jen ku prospěchu malé skupiny lidí.

Poslední z hlavních důležitých postav je starý osel Benjamin, jenž představuje jakéhosi intelektuála, který je zároveň netečný a nedůvěřivý,

ale veškeré své myšlenky a soudy si nechával pro sebe. Ačkoliv zná pravdu a tuší, kam situace povede, považuje jakoukoliv aktivitu za zbytečnou. Můžeme se domnívat, že Benjamin představuje samotného autora, vidícího, hodnotícího ale nezasahujícího.

Ostatní zvířata na farmě představují celou paletu „obyčejných“ lidí. Například kůň Boxer představující pracanta, dobrého člověka, který není až tak chytrý, nebo ovce, které zastupují nepřemýšlející dav, opakující vše, co se jim řekne. Na ostatních zvířatech Orwell představuje sílu propagandy a schopnost lidského myšlení zapomínat pravdu a namísto ní přebírat lež.

6.3 Nineteen Eighty-four – 1984

George Orwell popisuje ve svém nejznámějším dystopickém románu *1984* svět tak, jak si ho na sklonku 40. let se znalostí komunistické, nacistické a fašistické ideologie představoval. Líčí svět rozdělený na tři supervelmoci – Oceánii, Estasii a Eurasii, které mezi sebou neustále válčí.

Struktura společnosti v Oceánii má tvar pyramidy, na jejímž vrcholu stojí nejvyšší představitel Strany Velký bratr. Tento Velký bratr, všemocný a neomylný vůdce, je postavou ztělesňující celou Stranu. Jeho tvář a názory zná každý obyvatel z všudypřítomných plakátů a obrazovek. Odtud pochází heslo „*Velký bratr tě vidí*,“ které odráží stav permanentní kontroly nad společností. Vládnoucí Strana se dělí na dvě části, vyšší Vnitřní stranu, jejíž členové představují mozek společnosti, a nižší Vnější stranu, plnící rozkazy. Straníků je přibližně patnáct procent. Zbytek obyvatelstva

¹⁰¹ DOKULIL, M. *Totalitarismus jako fenomén*. In: RYBÁŘ, R., VALACH, M. *Totalitarismus ve 20. století. Československé zkušenosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 11.

tvoří proléti, Ti dole, kterým je ponechána svoboda, protože jejich intelekt nestačí k uvědomění si možnosti svrhnout Stranu.¹⁰²

Orwell poukazuje na to, že z historického hlediska byla společnost vždy složena ze tří druhů lidí: z Těch nahoře, jejichž prioritou je si tuto pozici co nejdéle udržet, Těch uprostřed, kteří se snaží Ty nahoře nahradit, a Těch dole, kteří, pokud vůbec jsou schopni stanovit si nějaký cíl a ne jen bojovat o přežití, usilují o zrušení všech společenských rozdílů a vytvoření společenství, v němž si jsou všichni rovni. Mezi těmito třemi přirozenými složkami společnosti probíhá neustálý boj o moc, který pravidelně končí tím, že cíl Těch dole se nikdy neuskuteční.¹⁰³

Zákony ani zákazy zde formálně neexistují, ale na pořádek dohlíží čtyři ministerstva, která tvoří celý státní aparát. Ministerstvo pravdy spravuje informace, zábavu, školství a umění. Ministerstvo hojnosti se zabývá hospodářskými záležitostmi. Následuje Ministerstvo míru, do jehož kompetence spadá válka. Čtveřici uzavírá Ministerstvo lásky, které má na starosti právo a pořádek.¹⁰⁴ Celá Oceánie se řídí třemi hlavními hesly Strany:

Válka je mír. Svoboda je otroctví. Nevědomost je síla.

První heslo dělá z nepřetržité války legitimní záležitost, podmínku fungování společnosti. Hierarchická společnost může fungovat jen na základě bídy a nevědomosti. Válka je tudíž prostředek, jak legálně zlikvidovat přebytek zboží a jak využít průmysl, aniž by se zvedla životní úroveň společnosti. Ve zkratce lze říct, že když se válka stala nepřetržitou, přestala existovat.¹⁰⁵ Válka udržuje obyvatele ve strachu a odrazuje je od emocí, které by stranu mohly ohrožovat. Permanentní

¹⁰² ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 65.

¹⁰³ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 163.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 9.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 164 – 176.

válkou si Strana dokázala najít vhodný cíl, na kterém si občané mohou vybit zlost. Občané nenávidí nepřítele a milují Stranu, protože ta je chrání.

Druhé heslo – *Svoboda je otroctví* – naráží na skutečnost, že pojem svobody byl z řeči úplně vymazán. Svobodné jednání je nepředvídatelné a nekontrolovatelné, tudíž pro Stranu nebezpečné. Lidé žijí v přesvědčení, že jsou svobodní a že pojem svobody vyjadřuje přesně takový život, jaký vedou.

Poslední heslo – *Nevědomost je síla* – vyjadřuje požadavek Strany na stav lidské mysli. Nevědomé masy obyvatel se lépe ovládají a nikdy se nevybouří proti tomu, jak s nimi strana zachází. Být pravověrný znamená nemyslet.¹⁰⁶

Oceánie se řídí pravidly *Angsocu* (Anglického socialismu), který pomáhá udržet společnost v neměnném, statickém stavu. Mezi hlavní zásady *Angsocu* patří *newspeak*, *doublethink* a schopnost kontroly a změnitelnosti minulosti. *Newspeak* je úřední jazyk Oceánie. Tento jazyk je jedním z nástrojů k upevnění pravověrného myšlení, uměle vytvořený speciálním oddělením Ministerstva pravdy pro potřeby *Angsocu*. Jeho hlavním cílem je zúžení rozsahu myšlení zúžením slovní zásoby. Do budoucna má v Oceánii zcela nahradit angličtinu, která je označována jako *oldspeak*. Cílem je zjednodušení jazyka natolik, aby ideologicky závadné myšlenky nebylo možné ani slovně vyjádřit, případně aby působily absurdně už na první dojem. S postupem času bude stále méně slov a rozsah vědomí se vždy o něco zmenší. Konečným cílem je dosáhnout toho, aby ideozločin byl naprosto nemožný, protože nebudou prostředky, jak ho vyjádřit.¹⁰⁷

¹⁰⁶ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 51.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 50.

Ideozločin je zločin závadného myšlení, který může být spáchán nejen slovy či skutky, ale také v podobě myšlenky. Lze jej také definovat jako jakýkoli zločin proti Straně. Ideozločin je trestán stejně jako zločin, v mnoha případech i smrtí. Jak píše hlavní hrdina knihy do svého deníku: *„Ideozločin nepřináší smrt: ideozločin JE smrt.“*¹⁰⁸

Orwellův newspeak má tři kategorie: slovní zásoba A, slovní zásoba B a slovní zásoba C. Poslední jmenovaná je odbornou terminologií potřebnou k vědeckému bádání. Jako taková doznala minimálních změn, protože musí zůstat exaktní a hodnotově neutrální. Slovní zásoba A slouží k běžnému každodennímu dorozumívání. Je zploštěna na minimum, na jednoduchý mechanický jazyk, bez barevností a nepravidelností. Postrádá jakoukoliv možnost hodnocení. Jejím cílem bylo zamezit variantám a připustit pouze jednu alternativu. Poslední z nich, slovní zásoba B, slouží v Oceánii výhradně k účelu propagandy. Zde už nestačilo zplošťovat a odřezávat z oldspeaku, ale bylo třeba vytvářet nová slova, která by znemožnila asociace se starým světem.¹⁰⁹

Další zásadu Angsocu, *doublethink*, můžeme chápat jako dvojité či podvojně myšlení. Orwell ho ve své knize charakterizuje následovně:

*„Vědět, a přitom nevědět, uvědomovat si plnou pravdu a přitom pronášet pečlivě vykonstruované lži, udržet současně dva názory, které se vzájemně vylučují, vědět, že se vylučují a věřit v oba; používat logiku proti logice, odvrhovat morálnost, a přitom ji vyžadovat. Vědomě si přivodit nevědomost, a pak znovu zapomenout na akt hypotézy, který člověk právě provedl.“*¹¹⁰

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 29.

¹⁰⁹ JAKL, L. *Newspeak jako orwellovské téma*. In: *Sto let od narození George Orwella*. Sborník textů. Praha, 2003, s. 34.

¹¹⁰ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 36.

Podvojně myšlení musí být vědomý proces, protože vyžaduje inteligenci, ale zároveň musí být nevědomý, protože lež není přípustná, Strana nelže. Je nezbytně nutné říkat úmyslně lži a přitom jim doopravdy věřit. Samo používání slova doublethink vyžaduje tuto schopnost. Jako příklad mohou posloužit čtyři ministerstva Oceánie. Každý si je vědom toho, že v prostorách Ministerstva lásky (v newspeaku označován jako Lamini) jsou cely a mučírny pro politické vězně. *„Bylo to místo, kam se nedalo vstoupit jinak než v oficiální záležitosti, a to pouze tak, že člověk musel proniknout zátarasy z ostatého drátu, ocelovými dveřmi a územím skrytých kulometných hnízd.“*¹¹¹ Člověk uvyklý přemýšlet v doublethinku v tom ale rozpor nevidí.

Poslední zásadou *Angsocu* je schopnost měnit historické události nebo je v různém okamžiku různě interpretovat. Strana totiž manipuluje s minulostí na základě současné potřeby. Orwell to vyjadřuje následovně: *„Kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost: kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost“*.¹¹² Totalitní systém potřebuje efektivně měnit minulost, jež je určena dvěma věcmi: hmatatelnými dokumenty a lidskými vzpomínkami. K manipulaci se všemi dokumenty slouží aktivity Ministerstva pravdy, jež umožňují kdykoli na objednávku změnit veškeré záznamy o zvolené události či člověku tak, jak se to aktuálně vyhovuje. Problémem není ani popírání existence daného člověka: *„Jméno takového člověka se odstraní ze záznamů, každá zmínka o tom, co udělal, je vymazána, sama jeho existence je popřena a potom zapomenuta. Takový člověk je zrušen, vymýcen, zkrátka – jak se obvykle říkalo – valorizován (vypařen).“*¹¹³

Celý život lidí se odehrává pod dozorem obrazovek jak doma, tak na pracovišti. Světem vládne uniformita ve způsobu oblékání i života. Základem společenského života je kolektivismus, každou volnou chvíli

¹¹¹ Tamtéž, s. 10.

¹¹² ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 35.

¹¹³ Tamtéž, s. 21.

mimo práce a spánku by měli lidé trávit společně. Mezi Straníky je přísný zákaz navazování citových vztahů. City jako láska či přátelství jsou buď úplně zakázány, nebo absolutně pod kontrolou Strany. Snahou Strany je úplně odstranit veškerou erotiku ze života, protože představuje příliš velký emocionální prožitek, který by mohl probudit touhu k něčemu, co ohrožuje Stranu. Rodina funguje jen jako instituce, která nepřináší ani důvěru, ale ani skutečnou lásku, a na početí dětí se pohlíží pouze jako na povinnost ke straně. Všude vládne strach, nenávist a udavačství.

Nepřítelem *Angsocu* není myšlenkový oponent. Takové lidi si *Ideopolicie* dokonce sama buduje, protože je potřebuje k posilování motivace a udržení ostražitosti. Úhlavním nepřítelem je sám pojem různosti, různorodosti a plurality.¹¹⁴ Zde spočívá důvod toho, proč se snaží vláda Oceánie ze svých občanů udělat totožné stádo věrně naslouchajících a zbožňujících ovcí.

6.3.1 Velký bratr se dívá

Hlavním hrdinou románu *1984* je obyčejný člověk Winston Smith, jehož příběh je situován do krátké doby přibližně tří měsíců. Winston je jedním z tisíce členů Vnější Strany a pracuje jako nepřilíš důležitý úředník na Ministerstvu pravdy. Žije v Londýně, v hlavním městě Územní oblasti jedna, třetí nejlidnatější provincie Oceánie, na sídlišti Vítězství, které na rozdíl od svého názvu není ničím víc než troskou původní zástavby a kde více věcí nefunguje než naopak. V každém poschodí výškového domu, naproti dveřím výtahu, na všech volných plochách shlíží na obyvatele obrovská tvář z plakátů. Tento plakát je takovým druhem

¹¹⁴ JAKL, L. *Newspeak jako orwellovské téma*. In: *Sto let od narození George Orwella*. Sborník textů. Praha, 2003, s. 35.

obrazu, který je úmyslně namalován tak, že jeho oči sledují diváka na každém kroku. „*Velký bratr tě sleduje, zněl nápis pod obrazem.*“¹¹⁵

Winstonovou každodenní prací na Ministerstvu je manipulace s minulostí. Mění novinové články, ve kterých se objevují vaporizovaní občané, nebo ve kterých Velký bratr předpovídá věci, které se nestaly. Činí tak z Velkého bratra neomylnou a dokonalou bytost, předvídající vše, a činí tak s plným vědomím. Ví, že svou prací obelhává ostatní občany.

Událost jednoho rána ho přiměla začít psát si deník jako poselství budoucím generacím. „*Tato činnost sama o sobě není protizákonná (nic nebylo nezákonné, protože žádné zákony už dávno neplatily), ale kdyby se na to přišlo, bylo celkem jisté, že by za to dostal trest smrti nebo aspoň pětadvacet let tábora nucených prací.*“¹¹⁶ Ona událost se odehrála toho rána na Ministerstvu, během Dvou minut nenávisti, což je pravidelná fanatická akce, která v občanech podporuje nenávist vůči *ideozločinům* a zrádcům Strany a *Angsocu*.

Během této akce, kdy ostatní spolupracovníci propadají bezuzdnému vzteku a nenávisti, Winston pouze předstírá, a získává pocit, že je pravděpodobně jediný, kdo nepodléhá propagandě Strany. Právě tady poznává O'Briena, člena Vnitřní Strany, který je mu na první pohled zvláště sympatický. Winston je přesvědčený, že O'Brienova politická pravověrnost není bez kazu. Winston však nikdy nevyvinul nejmenší úsilí, aby si svou domněnku ověřil, což de facto ani nebylo možné. Každý hovor každé minuty každého dne byl na ministerstvu pečlivě monitorován. Jakákoliv výchylka od normálu byla ihned považovaná za podezřelou. Během této Dvouminutovky se Winston přetvařoval, snažil se nebudit žádnou pozornost, a co chvíli sledoval O'Briena. „*A v tu chvíli se stala ta významná věc, pokud se vůbec stala. Na okamžik zachytil O'Brienův*

¹¹⁵ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 7.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 11.

*pohled. Na zlomek vteřiny se jejich zraky setkaly, a v okamžiku, kdy se to stalo, Winston věděl – ano, věděl! – že O'Brien si myslí totéž co on.*¹¹⁷ Právě O'Brienovi, jeho domnělému tajnému spojenci, je určen Winstonův deník.

Téhož rána potkává i dívku Julii, pracující na Ministerstvu, avšak v jiném oddělení. Julie je mu od začátku nesympatická, mladá, krásná, nosící šarlatovou šerpu Antisexuální ligy. Winston měl pocit, že ji na něj nasadili, aby jej sledovala a donášela Ideopolicii. Začal se chovat paranoidně kdykoliv a kdekoliv ji potkal.

Druhá část knihy začíná, když Julie při jedné náhodné příležitosti Winstonovi nenápadně předá malý lísteček se vzkazem a on je přesvědčen, že jej Ideopolicie odhalila. Po chvíli, kterou potřeboval na uklidnění, se odhodlá malý útržek papíru otevřít a přečíst. *„Vyroloval ho. Stálo na něm velkým, nepravidelným písmem: Miluji tě.*¹¹⁸

Winston je v šoku, ale postupem času navazuje s Julií milenecký vztah. Jaké je jeho překvapení, když zjistí, že i ona opovrhuje režimem a že její členství v Antisexuální lize je pro ni pouhý prázdný symbol. Jelikož je v Oceánii láska a touha *ideozločinem*, nezbývá milencům nic jiného, než se na svých občasných a nepravidelných schůzkách pečlivě skrývat. Po čase Winstona ukrývání a strachování unaví a rozhodne se pro ně pronajmout malý pokoj nad starožitnictvím nacházející se v prolétské čtvrti. Právě zde celý jeho příběh začal, koupil tu totiž před časem svůj deník.

Winston tráví s Julií stále víc času, milují se, jí, nebo si povídají. *„Někdy také hovořili o tom, že se zapojí do aktivního odboje proti Straně, ale neměli ponětí, jak udělat první krok. I kdyby bájně Bratrstvo existovalo,*

¹¹⁷ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 19 – 20.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 99.

byl stále ještě problém, jak k němu najít cestu.“¹¹⁹ Nedlouho poté se ale Winstonovi dostává odpovědi, že ono mytické a tajemné Bratrstvo, podzemní společnost bojující proti Straně, skutečně existuje. Jeho vůdcem je Goldstein, dříve blízký spolupracovník Velkého Bratra, který pomáhal stvořit *Angsoc*, ale poté ho zradil. Nyní je považován za úhlavního nepřítele Strany a podle stranické propagandy také za netvora, který touží po zničení Oceánie.

Na chodbě Ministerstva pravdy jednoho dne potkal Winston O'Briena, který se s ním z ničeho nic dal do řeči a pod záminkou prohlédnutí nového desátého vydání newspeakového slovníku jej pozval k sobě domů. Toto setkání mělo jediný skutečný důvod, a to přesně ten, ve který doufal Winston. O'Brien jej pozval na soukromou schůzku k sobě domů, aby odhalil svoji identitu jednoho z vedoucích členů bájného Bratrstva. Nabídl jemu i Julii možnost se k nim pod určitými podmínkami přidat. Museli však souhlasit s tím, že jsou ochotni obětovat svoje životy, vraždit, zradit svou vlast, podvádět, falšovat, vydírat, kazit děti, zřít se své totožnosti a s mnoha dalšími věcmi.¹²⁰

Winston s Julií dostávají *Knihu*, údajně psanou samotným Goldsteinem. Každý člen Bratrstva má povinnost ji přečíst. Winston je při jejím čtení překvapen tím, jak moc obsah *Knihy* koresponduje s jeho vlastními myšlenkami, jsou jen lépe utříděné a srozumitelně sepsané. Goldsteinova *Knih*a popisuje historii Strany, vysvětluje její taktiku i to, jak se jí daří se držet u moci. Popisuje pravé významy hesel: *Válka je mír. Svoboda je otroctví. Nevědomost je síla.*¹²¹

Než však mohli dočíst knihu do konce a dozvědět se odpověď na nejdůležitější otázku, co je motivací a hlavní příčinou toho všeho a proč

¹¹⁹ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 135.

¹²⁰ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 153.

¹²¹ Srov. Orwell, George. 1984, s. 163 – 190.

Strana tak zarputile usiluje o moc, v pokoji je cosi vyruší. Orwell svou odpověď odkládá a nechá do jejich tajného pokoje přijít členy *Ideopolicie* v doprovodu pana Charingtona, milého starožitníka, který jim pokoj pronajal. Ve skutečnosti byl agentem *Ideopolicie*. „*Winston si uvědomil, že se poprvé v životě s plným vědomím dívá na příslušníka Ideopolicie.*“¹²²

Třetí část knihy popisuje nedlouhé období, během něhož se Winston ocitá na půdě Ministerstva Lásky. Toto Ministerstvo je obrovský komplex převážně podzemních prostor, kde ve svých celách čeká na rozsudek mnoho lidí vinných *ideozločinem*. Byly tam čtyři obrazovky, na každé stěně jedna. Takový osud potkal i Winstona, byl zatčen a oddělen od Julie, úplně osamělý ve vězení, kde čekal na svůj výslech v cele bez oken, s vysokým stropem a stěnami z lesklého bílého porcelánu. Při výslechu, který je podobný spíše mučení, na Winstona čekají nesnesitelná muka a trápení a ačkoliv si sám přeje zemřít a dokonce pomýšlí na sebevraždu¹²³, nemá šanci, protože je neustále pod přísným dozorem. Navíc cílem *Ideopolicie* není zabít ho, ale psychicky ho zlomit. Představitelé *Ideopolicie* ho chtějí přinutit, aby jim prozradil vše, co ví, i to, co neví, a v neposlední řadě se ho snaží přimět k tomu, aby dobrovolně uvěřil v učení Strany a miloval Velkého bratra. Winston do poslední chvíle odolává, ale stejně jako všichni ostatní před ním nakonec podlehne.

„Přiznal se, že úkladně zavraždil významné členy Strany, rozšiřoval podvratné pamflety, zpronevěřil státní peníze, prodal vojenské tajemství, páchal sabotáže všeho druhu. Přiznal se, že byl placený špión eastasijské vlády už v roce 1968. Přiznal se, že je věřící, obdivovatel kapitalismu a sexuální zvrhlík. Přiznal se, že zavraždil svou ženu, i když věděl, a jeho vyšetřovatelé to také museli vědět, že jeho žena ještě žije. Přiznal se, že byl po léta v osobním spojení s Goldsteinem, že byl členem podzemní

¹²² ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 197.

¹²³ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 204.

*organizace, k níž patřil skoro každý člověk, kterého znal. Bylo jednodušší přiznat se ke všemu a kdekoho do toho zaplést. Navíc to v jistém smyslu bylo všechno pravda. Pravdou bylo, že je nepřítel Strany, a Strana nedělá rozdíl mezi myšlenkou a činem.*¹²⁴

Během výslechů a mučení se Winston znovu setkává s O'Brienem, který ale není ten, za kterého ho považoval. Není to člen Bratrstva, ale pracovník Ministerstva Lásky. O'Brien mu říká, že jak *Kniha*, tak Bratrstvo jsou jen nástroje na podporu Angsocu a slouží Ideopolicii jako pomůcka k odhalování těch, kteří se začali odklánět od Strany. *Knihu* napsal O'Brien se skupinou společníků a není tedy vůbec Goldsteinovým dílem. O'Brien zároveň Winstonovi odhaluje odpověď na otázku, proč strana usiluje o moc: „*Strana usiluje o moc výhradně kvůli moci samé. Nejde nám o dobro chudých; jde nám jedině o ni. Nejde nám o bohatství nebo přepych, dlouhý život nebo štěstí; jen o moc, o čistou moc.*“¹²⁵ Winston po všech rozhovorech s O'Brienem přichází o veškeré iluze a ztrácí argumenty. Postupně prochází „přeměnou“ a procesem nekonečného mučení, bolesti a bití přijímá pravdu Strany. Cokoliv Strana řekne, musí pro něj být neměnné a pravdivé. Dokonce i kdyby tvrdila, že dvě a dvě nejsou čtyři, ale pět, Winston musí uvěřit, že tomu tak je. „*Kapituloval, o tom nebylo pochyb. Ve skutečnosti byl ke kapitulaci připraven dávno předtím, než se k ní rozhodl.*“¹²⁶

Zlomili ho ve všem, zradil všechno a všechny, jedinou Julii dlouho ne. Byl si toho vědom on i O'Brien. Pak jednoho dne přišel strohý rozkaz: „*Místnost 101.*“¹²⁷ Na člověka zde čeká něco děsivého, horšího než samotná smrt. To, co zde na člověka čeká, je zpodobnění těch nejhorších nočních můr, donutí jej zradit kohokoliv, i milovaného člověka, jen aby se

¹²⁴ Tamtéž, s. 215.

¹²⁵ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 233.

¹²⁶ Tamtéž, s. 243.

¹²⁷ Tamtéž, s. 248.

tomu vyhnul. *„Nejhorší věci na světě jsou různé, jak pro koho. Může to být pohřbení zaživa, nebo smrt upálením nebo utopením, nebo naražením na kůl, nebo padesát jiných způsobů smrti. Pro někoho je to nějaká triviální záležitost, dokonce ani ne ostudná.“¹²⁸*

Pro Winstona jsou nejhorší noční můrou a nejděsivější věcí na světě krysy. Ve stavu naprostého zoufalství vykřikne: *„Udělejte to s Julií! Ne se mnou! S Julií! Je mi jedno, co s ní uděláte. Ne mě! Julií!“¹²⁹* Po tomto výkřiku je jeho převýchova dokončena a on může být propuštěn do normálního života.

Zkušenost z místnosti 101 Winstona Smithe opravdu transformuje. Nejenže věří všemu, co Strana a Velký bratr prohlásí, ale ze všeho nejvíc si vyčítá, že zradil Julii. S tou se po propuštění ještě jednou naposledy setkává. Oba přiznávají, že zradili toho druhého a zároveň si uvědomují, že jejich láska už není.

Příběh končí momentem, kdy si Winston prohlíží plakát s Velkým bratrem a uvědomuje si, že jej opravdu miluje. *„Vzhlédl k té obrovské tváři. Čtyřicet let mu trvalo, než pochopil, jaký úsměv se skrývá pod černým knírem. Jaké kruté a zbytečné nedorozumění. Jak sveřepě a tvrdohlavě prchal před laskavou náručí! Dvě slzy, nasáklé ginem, mu stékaly ke kořeni nosu. Ale to bylo v pořádku, všechno bylo v pořádku, boj skončil. Zvítězil sám nad sebou. Miloval Velkého bratra.“¹³⁰*

Transformace byla dokončena.

¹²⁸ Tamtéž, s. 249.

¹²⁹ Tamtéž, s. 252.

¹³⁰ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 261.

7 PRVKY TOTALITARISMU V DÍLECH G. ORWELLA

Ačkoliv Orwellův svět znázorněný v románu *1984* ve skutečnosti neexistuje, vytvoření jeho zdánlivé existence umožňuje ovládat reálnou společnost. Orwell tohoto zdání skutečnosti dosáhl dvěma prostředky. Jedním je teoretické pozadí, kterým popsal principy *newspeaku*, oficiálního jazyka Oceánie. V Orwellově doslovu k románu se můžeme dozvědět vše podstatné od jednotlivých slovních zásob A, B a C až po gramatiku. Celý text je psaný téměř až vědeckým způsobem., což nesporně dodává příběhu na realističnosti. Za druhý prostředek, který podpořil zdání reality knihy a světa v ní popisovaném, považuji Orwellovu schopnost zobrazit totalitní svět pod vládou Strany a Velkého bratra detailně a uvěřitelně. Každému, kdo se alespoň částečně zajímá o historii ne tak dávno, nemohou uniknout paralely s režimem, který i v naší zemi vládl bezmála čtyřicet let. Můžeme to označit jako vizionářský talent či schopnost předvídat budoucí dění. Možná Orwell jen hleděl pod jiným úhlem pohledu než jeho současníci.

V této části své práce bych se ráda pokusila dokázat, do jaké míry se Orwellův román *1984* stal zrcadlovým odrazem skutečných událostí. Jinými slovy cílem této pasáže je ukázat, jak jeho Oceánie zapadá do mřížky výše popsaných základních aspektů totalitarismu podle Hannah Arendtové a její knihy *Původ totalitarismu*. Z tohoto důvodu bych znovu tyto aspekty či rysy totalitarismu ve zjednodušené formě zopakovala. Patří mezi ně oficiální ideologie, jediná politická strana, monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci, kontrola prostředků masové komunikace a systém fyzické a psychologické kontroly společnosti prostřednictvím tajné policie. V neposlední řadě k nim náleží centrální řízení a kontrola ekonomiky.

Orwellovo varování v románu *1984* se týká převážně roku 1949, kdy knihu vydal.¹³¹ Tedy téhož roku, kdy byl totalitní sovětský režim na vrcholu svých sil a slavil vítězství ve 2. světové válce. S postupným rozpadem britské a francouzské koloniální říše a revolucí v Číně zároveň hrozilo, že komunistická ideologie brzy ovládne víc než polovinu světa. Ideologická převaha, která ze strany komunistické Rusi hrozila, šla ruku v ruce s vědeckým a technologickým pokrokem. Sovětští vědci v té době usilovně pracovali na sestrojení atomové bomby. Svět, který se za cenu neskutečného utrpení vypořádal s nacistickou hrozbou, stál před novým nebezpečím, jehož rozsah si Orwell uvědomoval již dávno před 2. světovou válkou.¹³²

V následujícím textu se budu věnovat jednotlivým aspektům totalitarismu ve stejném pořadí, jež bylo vytyčeno knize Hannah Arendtové, a budu k nim hledat paralely z díla George Orwella *1984*.

7.1 Velký bratr jako neomylný vůdce

Propaganda v *1984* je z největší části věnována osobě Velkého bratra. Měla by vyvolávat lásku a z Velkého bratra činit osobu hodnou zbožňování. Kdo je tedy ten Velký bratr?

Velký bratr je vůdce Strany, stojí na vrcholku pomyslné pyramidy veškerého politického života v Oceánii. *„Velký bratr je neomylný a všemocný. Má se za to, že každý vědecký objev, veškeré znalosti, veškerá moudrost, veškeré ctnosti pramení z jeho vedení a inspirace. Nikdo nikdy Velkého bratra neviděl. Je tváří na transparentech, hlasem z obrazovky. Můžeme si být jisti, že nikdy nezemře, a vládne už značná nejistota o tom, kdy se narodil. Velký bratr je podoba, v níž se Strana*

¹³¹ KAPOUN, Jan. *Neveselé vyhlídky*. In: *Sto let od narození George Orwella*. Sborník textů. Praha, 2003, s. 59.

¹³² Tamtéž, s. 59 – 60.

*ukazuje světu. Jeho funkcí je působit jako úběžník lásky, strachu a úcty – citů, které je snazší chovat k jednotlivci než k organizaci.*¹³³

Velkého bratra sice nikdo nikdy nepotkal, ale zato jej všichni znají. Jeho obličej se nachází na známkách, na obálkách knih, na plakátech, na transparentech, dokonce i na krabičkách cigaret – všude. Na každém kroku obyvatele sledoval pohled magických očí Velkého bratra, nikde nebyli sami.

Winston Smith se v průběhu knihy snažil vzpomenout, kdy prvně slyšel o Velkém bratrovi. S největší pravděpodobností to bylo někdy v šedesátých letech, ale zjistit to nebylo možné vzhledem k množství pozměněného materiálu. V dějinách Strany figuroval Velký bratr jako vůdce a strážce Revoluce od jejích raných počátků. Jeho hrdinské činy byly postupně posouvány v čase směrem nazpět, až dosáhly do bájného světa čtyřicátých a třicátých let.

V průběhu analýzy knihy jsem se musela zamyslet nad existencí Velkého bratra. Je skutečnou osobou, nebo jen mytickou postavou stvořenou Stranou? Je snad Velký bratr jen putovní pozicí, na jejíž místo jsou postupem času dosazováni členové Vnitřní strany? Nejednoznačný výklad značně podpořila část příběhu, odehrávající se v prostorách Ministerstva lásky při výslechu a mučení Winstona O'Brienem: *„Existuje Velký bratr?“* *„Samozřejmě že existuje. Strana existuje. Velký bratr je ztělesněním Strany.“* (...) *„Zemře Velký bratr, jednou?“* *„Samozřejmě ne. Jak by mohl zemřít?“*¹³⁴ Nikdy si nemůžeme být úplně jisti, jak to s Velkým bratrem doopravdy je, a vše co máme, jsou pouhé domněnky.

Autorův popis Velkého bratra, černovlasého, s černým knírem, plného síly a mystického pokoje, evokuje obraz jiné, dobře známé osoby.

¹³³ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 183.

¹³⁴ Tamtéž, s. 229.

Je to obraz vůdce Sovětského svazu Josefa V. Stalina, vládnoucího této velmoci přes třicet let. Stejně jako v případě Velkého bratra i J. V. Stalin zakládal svou popularitu na kombinaci kultu osobnosti a tvrdém teroru. Tak jako měl Stalin neshody s Trockym, či Napoleon s Kulišem (viz kapitola 6.2.1), měl i Velký bratr blízkého spolupracovníka, ze kterého se stal úhlavní nepřítel. Winston nám vypráví, že Emanuel Goldstein byl zrádce a odpadlík, který kdysi dávno (jak dávno, si nikdo nepamatoval) byl jednou z vedoucích osobností Strany, téměř na úrovni samotného Velkého bratra, potom se zapletl do kontrarevoluční činnosti, byl odsouzen k smrti, ale tajuplně unikl a zmizel.¹³⁵

Goldstein vyhovoval svou pověstí zrádce záměru tradičních Dvouminutovek nenávisti. V každé se aspoň na chvíli objevil a pronášel řeč, ve které ostouzel Velkého bratra, odsuzoval diktaturu Strany, požadoval okamžité uzavření míru s Eurasií, obhajoval svobodu projevu, svobodu tisku, svobodu shromažďování či svobodu myšlení. Po takovém projevu se: *„nepřátelská postava prolнула do tváře Velkého bratra, černovlasého, s černým knírem, plného síly a mystického pokoje, a ta tvář byla tak obrovská, že téměř zaplňovala obrazovku.“*¹³⁶

Goldstein je údajným autorem *Knihy*, bible Bratrstva, stavícího se na odpor Straně a Velkému bratrstvu. A i když *Knihy* neboli *Teorie a praxe oligarchického kolektivismu* ve skutečnosti nebyla napsána Goldsteinem, ale vybranými členy Vnitřní Strany s O'Brienem v čele, je v ní víc pravdy než v celé Stranické propagandě.

"Tys ji četl?" zeptal se Winston. "Já jsem ji napsal. Totiž, spolupracoval jsem na ní. Jak víš, žádnou knihu nepíše jen jeden člověk." "Je pravda, co se v ní píše?" "Co se tam popisuje, ano. Ale program, který se tam předkládá, je nesmyslný. Tajné shromažďování poznatků,

¹³⁵ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 15.

¹³⁶ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 18 – 19.

postupné rozšiřování osvěty, nakonec proletářská vzpoura, svržení Strany.“¹³⁷ Právě z „Goldsteinovy“ *Knihy* můžeme čerpat rozsáhlá vysvětlení politiky Strany, stejně jako její historii a praktiky, které třeba v příběhu Winstona nejsou až tak patrné.

Oceánská společnost přetrvává ve víře, že Velký bratr je všemohoucí a Strana neomylná. Protože však Velký bratr ve skutečnosti všemohoucí není a Strana také není neomylná, je zapotřebí bez oddechu a neustále přizpůsobovat fakta.

7.2 Angsoc a propaganda

Angsoc neboli anglický socialismus je jednou ze tří světových ideologií. V Oceánii je to Angsoc, v Eurasii Neobolševismus a v Estasii má čínské jméno, které se obvykle překládá jako Uctívání smrti nebo Sebezapomnění. Občan Oceánie nesmí vědět nic o druhých dvou typech ideologií a je mu zásadně vštěpováno, že jsou urážkou mravnosti a zdravého rozumu. Ve skutečnosti jsou však tyto ideologie těžko rozlišitelné a společenská uskupení podle nich vytvořená jsou od sebe takřka k nerozeznání.¹³⁸ *Angsoc* jako takový ve své *newspeakové* podobě existuje přibližně od roku 1960, ale je možné, že v *oldspeaku* byl pod názvem *anglický socialismus* znám už dříve.

Ke vzniku a prosazení totalitarismu podle Arendtové napomohla jednak situace po první světové válce, ale hlavně propaganda. Protože jedině tak se dá získat masa na svou stranu. Na propagandě je založen celý život v Oceánii a její příznaky můžeme nalézt po celém Londýně. Zahrnuje všechno, co propaguje Stranu a její politiku, a manipuluje lidmi tak, jak to v danou chvíli vyžaduje. Obrací vzdor a nenávisť lidí od Strany

¹³⁷ Tamtéž, s. 231.

¹³⁸ Tamtéž, s. 173 – 174.

k jejím nepřátelům v podobě Goldsteina, údajného vůdce rozvracečského Bratrstva, nebo Asijských vojáků, nelítostných zabijáků.

Celou propagandu zajišťuje a řídí samotná ideologie *Angsocu*. Jeho tři zásady, které jsem rozvedla v kapitole 6.3, jsou zároveň hlavními nástroji propagandy a ideologie *Angsocu* a dovolují Straně manipulovat s lidmi, událostmi a minulostí.

Stručně bych tyto tři zásady připomněla: patří sem jazyk zvaný *newspeak*, z něho vyplývající způsob myšlení *doublethink* a poslední, neméně důležitý znak, měnitelnost minulosti. *Newspeak* je oficiální jazyk Oceánie vytvořený pro ideologické potřeby *Angsocu* a má postupně nahrazovat *oldspeak* (tj. spisovnou formu angličtiny). *Newspeak* nebyl vytvořen pouze k vyjadřování světonázorových myšlenkových postupů typických pro oddané stoupence *Angsocu*, nýbrž proto, aby znemožnil všechny ostatní způsoby myšlení. Strana vymýtila možnost různého výkladu významu slov. V konečném důsledku to znamenalo, že Strana vytvořila jazyk, kterým dokázala ovládat myšlení lidí, a lidé naopak nedokázali myslet jinak, než v rámci omezené slovní zásoby *newspeaku*.

V roce 1984, kdy byl *oldspeak* ještě běžným nástrojem komunikace, existovalo možné nebezpečí, že si při užívání *newspeakových* slov někdo ještě bude pamatovat jejich původní význam. K tomu sloužil druhý nástroj *Angsocu*, tzv. *doublethink*, jak byl označován *newspeakem*. V *oldspeaku* se tato schopnost nazývá „ovládání reality“. „*Doublethink* znamená schopnost podržet v mysli dvě protikladná přesvědčení a současně obě akceptovat. Stranický intelektuál ví, jakým směrem musí změnit svou paměť. *Doublethink* leží v samém jádru *Angsocu*, protože základní linií

*Strany je záměrně používat lži, a přitom zachovávat pevný cíl, který se opírá o naprostou čestnost.*¹³⁹

Za nejmocnější nástroj propagandy a ideologie *Angsocu* považují třetí zásadu, a to měnitelnost minulosti. Pozměňování minulosti je pro Stranu důležité hned ze dvou důvodů. Prvním z nich je ten, že člen Strany, stejně jako komunistický proletář, snáší současné poměry hlavně proto, že nemá žádné měřítko pro srovnání. Musí být odříznut od cizích zemí, protože je nezbytné, aby věřil, že je na tom lépe než jeho předkové a že blahobyt neustále stoupá. Ale pro přizpůsobování minulosti je daleko důležitější potřeba zabezpečit neomylnost Strany.

Nad jedním z typických příkladů pozměňování minulosti, který zároveň dokazuje slepou víru masy v slova Strany, přemýšlí po Stranickém prohlášení toho dne Winston Smith:

*„Ukázalo se, že se dokonce konaly manifestace, kde se děkovalo Velkému bratrovi za zvýšení přídělu čokolády na dvacet gramů týdně. A to teprve včera, uvažoval, bylo oznámeno, že se příděl snižuje na dvacet gramů týdně. Je možné, že to zbaštili, dřív než uplynulo čtyřadvacet hodin? Ano, zbaštili.*¹⁴⁰

Nejde jen o to, že se veškeré informace musí neustále pozměňovat a přizpůsobovat situaci v současnosti, aby se potvrdila pravdivost předpovědi Strany. Jde totiž také o to, že se nikdy nemůže připustit, že došlo k jakékoliv změně, protože připustit změnu znamená připustit chybu. A změnit své mínění se rovná přiznání se ke slabosti.¹⁴¹ Stejný efekt neomylnosti, na kterém trvala Strana, nachází i Arendtová u skutečných totalitních režimů.

¹³⁹ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 188.

¹⁴⁰ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 55.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 187.

„Minulost nebyla pouze změněná, byla vlastně zničená. Jak mohl člověk konstatovat třeba jen nejzřejmější fakta, když neexistoval žádný záznam mimo jeho paměť?“¹⁴² V tom spočívá největší síla *Angsocu* a totalitních režimů vůbec, protože kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost; kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost. A pouze v takovém světě, který vůdce naprosto ovládá, lze zaměňovat pravdy a lži.

Ukázku takové metody v praxi můžeme najít v historii Sovětského svazu. Stalin se rozhodl přepsat historii ruské revoluce. Propaganda této nové historie spočívala v tom, že zároveň se starými knihami a dokumenty o původním průběhu revoluce zničil Stalin i jejich autory a čtenáře. Uveřejnění těchto nových dějin roku 1938 bylo zároveň signálem, že superčistka celé generace ruských intelektuálů je u konce.¹⁴³

Nedílnou součástí totalitní propagandy jsou i organizace. Organizace slouží jako duplikáty ke všem důležitým státním orgánům a ve chvíli převzetí moci vůdčí stranou převezmou veškeré jejich pravomoci. V Oceánii jsou takovými paralelami k totalitním organizacím čtyři hlavní ministerstva: Ministerstvo Lásky, Ministerstvo Pravdy, Ministerstvo Míru a Ministerstvo Hojnosti, jejichž jména v *newspeaku* zní Lamini, Pramini, Mírmini a Hojmini. Abychom pochopili jejich skutečný význam, musíme na ně použít metody *doublethinku*. Žádné z ministerstev nedělá to, co má oficiálně ve svém názvu. „Dokonce i názvy všech čtyř Ministerstev, která vládou, předvádějí, s jakou drzostí se úmyslně překrucují fakta. Ministerstvo míru se zabývá válkou, Ministerstvo pravdy lží, Ministerstvo lásky mučením a Ministerstvo hojnosti šířením hladu.“¹⁴⁴ Ani tyto protimluvy nejsou náhodné, protože jsou záměrným tréninkem v *doublethinku*.

¹⁴² Tamtéž, s. 36.

¹⁴³ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenth, 1996, s. 474.

¹⁴⁴ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 190.

7.3 Strana u moci

Udržet si moc je jedním z nejtěžších úkolů, který každý totalitní stát má, a nejinak je tomu v Oceánii. Svět, ve kterém se nachází, má k udržení moci zvláštní mechanismy: principy *angsocu*, *doublethink*, systémy donašečství a práce Tajné policie. Jeden mechanismus je však globální – nepřetržitá válka.

Jak se píše v Goldsteinově *Knize*, v kapitole III., bylo rozštěpení světa na tři „superstráty“ událostí, která se předvíдалa ještě před koncem první poloviny dvacátého století. Rusko pohltilo Evropu a Spojené státy Britské impérium, a tak se zrodily dvě ze tří dnes existujících velmocí – Eurasie a Oceánie. Třetí z nich, Eastasie, se objevila až po dalším desetiletí bojů. Hranice mezi těmito supervelmocemi jsou na některých místech umělé, jinde kolísají podle válečného štěstí, ale většinou se řídí podle zeměpisných daností. Eurasie zabírá celou severní část evropského a asijského území a sahá od Portugalska po Beringovu úžinu. Oceánie zahrnuje obě Ameriky, atlantské ostrovy včetně Britských, Australoasii a jižní část Afriky. Eastasie, která je menší než druhé dvě velmoci a má nepříliš jasně definovanou západní hranici, zahrnuje Čínu a země na jih od ní, japonské ostrovy a velkou část Mandžuska, Mongolska a Tibetu.¹⁴⁵

Tyto tři superstáty jsou v permanentní válce v různých kombinacích spojenců či nepřátel už více než dvacet pět let. Tato nekonečná válka však nepřipomíná tradiční války počátku dvacátého století, dávno nemá ničivý charakter. Fyzicky se týká velmi malého počtu lidí, většinou vysoce vyškolených specialistů, a bývá v ní poměrně málo mrtvých.¹⁴⁶ Jejich válka nemá žádnou materiální ani politickou příčinu, která by živila jejich spor. To může vyvolávat otázku po důvodu této permanentní války.

¹⁴⁵ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 164.

¹⁴⁶ Tamtéž.

Na tento problém je třeba se podívat s větším odstupem, ze zcela nevšedního úhlu pohledu. Nebezpečí, která s sebou přinesla průmyslová výroba, jsou pro Stranu alarmující. Kdyby se strojů záměrně využívalo k nahrazení lidské práce, hlad, dřina, špína, negramotnost a choroby by byly odstraněny v průběhu několika generací. Zmizela by potřeba lidské práce a rozdíly mezi lidmi by se nadobro setřely. *„V praxi by taková společnost nezůstala nadlouho stabilní. Kdyby totiž volného času využívali všichni stejně, pak by se velká masa lidí, normálně otupených bídou, stala gramotnou a naučila by se myslet vlastní hlavou; a jakmile by lidé jednou dospěli až sem, uvědomili by si dříve nebo později, že privilegovaná menšina neplní žádnou funkci, a svrhli by ji. Domyšleno do důsledků, hierarchická společnost může existovat jedině na základě bídy a nevědomosti.“*¹⁴⁷

Hlavním cílem Strany je zužitkovat průmyslové produkty tak, aby se tím zároveň nezvýšila životní úroveň obyvatelstva. Zjednodušeně řečeno, zboží se vyrábět musí, ale nesmí se distribuovat. Podstatným aktem války je ničení produktů lidské práce. Válka je způsob, jak se zbavit hmotných statků, které by se jinak daly použít k dosažení nadměrného pohodlí mas a v důsledku toho nakonec i k jejich nadměrné inteligenci. I v případě, že se zbraně nezničí, je jejich výroba stále ještě výhodnou cestou, jak vynaložit pracovní sílu a nevyrobit přitom nic, co by se dalo konzumovat.¹⁴⁸

K tomuto účelu slouží princip moderní permanentní války, protože všestranný růst bohatství hrozí zničit základy, na kterých spočívá hierarchická společnost.¹⁴⁹ Kdyby se bohatství stalo všeobecným, přestalo by se rozlišovat mezi lidmi a společnost by se nadále nemohla dělit na Ty nahoře, Ty uprostřed a Ty dole. Válečný stav mimo jiné

¹⁴⁷ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 168.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 166 – 167.

navozuje permanentní emocionální stavy strachu a nenávisti. Tyto pocity, posílené oficiální propagandou, se promítají do pracovních výkonů a jsou motivací lidí. Obavy z krutého a nebezpečného nepřítele jen posvěcují soustředění moci do rukou malé skupiny lidí.

Je nutné si uvědomit, že tato válka nemůže být nikdy vedena až do vítězného konce; je to totiž stále táž válka, přestože se seskupení v několikaletých intervalech mění. Žádný ze tří superstátů nemůže být definitivně poražen ani v případě, kdyby se druhé dva spojily.

V rámci *doublethinku* fungují i pravidla této války. Na jedné straně si členové Vnitřní strany uvědomují, že tato válka slouží k udržení Strany u moci, ale na straně druhé skutečně a pravověrně věří, že Oceánie válku vyhraje. Největší válečné nadšení můžeme nalézt právě u členů Vnitřní strany, píše Goldstein. V dobytí světa věří nejpevněji ti, kteří věří, že je nemožné.¹⁵⁰ Právě ve Vnitřní straně je válečná hysterie a nenávist k nepříteli nejsilnější. Člen Strany v řídicí funkci často ví, že ta či ona část válečného zpravodajství je nepravdivá, ale díky svému tréninku v *doublethinku* se s tím dokáže vyrovnat. Díky tomu žádný člen Strany nezakolísá ve své víře, že válka vede k vítězství Oceánie jako nesporného vládce celého světa.

Stejně jako totalitní státy touží podle Arendtové po absolutním ovládnutí světa, tak i podle Orwella se o to snaží minimálně Oceánie. Pravdou zůstává, že toto přesvědčení je pravděpodobně pouze *doublethinkový* blud. Vzhledem k rozložení sil na světě jednoduše není možné dobýt kterýkoliv ze zbylých dvou superstátů, a tudíž možnost ovládnutí světa je značně nepravděpodobná.

Zajímavou myšlenku pronesla dívka Julie, přítelkyně hlavního hrdiny knihy, když tvrdila, že podle ní žádná válka není. „*Raketové střely,*

¹⁵⁰ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 190.

*kteřé denně dopadají na Londýn, pravděpodobně vysílá vláda Oceánie sama, aby udržela lidi ve strachu.*¹⁵¹ Nezáleží však na tom, zda se skutečně válčí, nebo ne. Rozhodující vítězství není možné, dokonce je nedůležité, zda se válka vyvíjí dobře nebo špatně. Potřebné je jedině to, aby válečný stav existoval.

7.4 Ideopolicie

Hannah Arendtová ve své knize uvádí, že tajná policie stojí nad celým státem jako mocenské jádro země, poskytující svému vůdci vysoce kompetentní a efektivní služby. Tato tajná policie je hlavním orgánem moci, jenž zatlačuje do pozadí i armádu. Ať už máme na mysli sovětskou Tajnou policii, německé Gestapo či česká Státní bezpečnost, všechny tyto organizace plnily tutéž funkci.

Totalitní tajná policie v Oceánii se nazývá *Tought Policie – Ideopolicie*. „*Výkonnost, dokonce ani vojenská výkonnost, už není zapotřebí. V Oceánii je efektivní už jenom Ideopolicie.*“¹⁵² Činnost armády v Orwellově knize se omezila na udržování permanentní války mezi třemi světovými supervelmocemi, Oceánií, Estasií a Eurasií. Všechny mocenské záležitosti státu zařizuje *Ideopolicie*, která je zodpovědná za vykonávání vůle Vnitřní Strany a Velkého Bratra. Dohlíží na pořádek a na dodržování zákonů, postihuje sebemenšími projevy neloajality a každá nepravověrná myšlenka je pro ni projevem zločinu – *ideozločinu*.

Mimo policejních hlídek a helikoptér, které doslova nahlíží lidem do oken domovů, využívá *Ideopolicie* hlavně moderní techniky. Občané Oceánie jsou v každém momentu pod dohledem. Kontrola probíhá pomocí odposlouchávacích zařízení a stejně tak prostřednictvím obrazovek nainstalovaných ve všech domácnostech i na pracovištích.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 136.

¹⁵² ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 175.

Obrazovky jsou důmyslným vynálezem, který umožňuje dvacet čtyři hodin denně vysílat a zároveň přijímat obraz.

Každý zvuk, který člověk vydá a je hlasitější než tichý šepot, obrazovka zachycuje. „*A co víc, pokud (člověk) zůstal v zorném poli kovové desky, bylo ho vidět a slyšet. Samozřejmě, člověk si nikdy nebyl jist, zda ho v daném okamžiku sledují. Jak často a podle jakého systému Ideopolicie zapínala jednotlivá zařízení, bylo hádankou. Předpokládalo se, že sledují každého neustále. A rozhodně mohli zapnout vaše zařízení, kdy se jim chtělo.*“¹⁵³

Člen Strany žije po celý svůj život pod dohledem Ideopolicie. Ani když je sám, nemá jistotu, že je doopravdy sám. Ať je kdekoli, ať spí či bdí, pracuje či odpočívá, ať je v posteli či ve vaně, může být sledován bez varování, aniž ví, že je sledován.¹⁵⁴ Kdykoliv členové Vnější strany skončí v práci, měli by svůj volný čas věnovat nějaké společenské aktivitě s ostatními soudruhy (přátelé tady jednoduše neexistují) nebo ve Společenském centru při nějaké hře či přednášce o *Angsocu*. Nikdy by neměli být sami. Situaci plně vystihuje průpověď, jež vešla také do běžného jazyka: „*Velký bratr tě vidí.*“

Lidé se nemohli cítit bezpečně ani se svou rodinou, natož se svými kolegy. Děti byly systematicky popuzovány proti svým rodičům a vedeny k tomu, aby je špehovaly a podávaly o nich zprávy. Rodina se tak ve skutečnosti stala prodlouženou rukou *Ideopolicie*. Byla nástrojem, díky němuž byl člověk ve dne v noci obklopen informátory, kteří ho důvěrně znali.¹⁵⁵

Ideopolicie si následovníky Strany vychovávala od útlého věku. Pro nejmladší děti byla organizace jménem Zvědové. V takové skupině: „Z

¹⁵³ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 8.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 185.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 120.

nich systematicky dělali malé neovladatelné divochy, a přitom to v nich nevzbuzovalo sklon k tomu, aby se bouřily proti stranické disciplíně. Naopak, zbožňovaly Stranu a všechno, co s ní souviselo. Celá jejich divokost se zaměřovala ven, proti nepřátelům Státu, proti cizincům, zrádcům, sabotérům, ideozločincům. Bylo téměř normální, že lidé po třicítce se báli svých vlastních dětí.“¹⁵⁶

Důvod, proč se Strana rozhodla ovlivňovat malé děti, je nasnadě. Děti jsou mnohem přizpůsobivější a v jejich věku je jednodušší uvěřit ve stranickou propagandu a snáze se jim vštěpuje učení Strany. Stávalo se téměř pravidelně, že takový malý donašeč, v tisku označovaný jako „dětský hrdina“, udal své rodiče, které slyšel doma mluvit nepravověrně. V Oceánii udavačství bujelo a prosperovalo a takové udání mohlo přijít od člověka, od kterého to nikdo neočekával. Amatérští špiclové¹⁵⁷ byli ti nejhorší.

Konec prvního období Arendtová definuje jako okamžik, kdy se tajná policie vypořádala s odbojem a přesunula svou pozornost na tzv. „objektivního nepřítele“, takového, který vyhovoval politice vůdčí strany. Následující plně totalitní období vývoje tajné policie opustilo pojem objektivního nepřítele a oběti byly vybírány zcela náhodně a odsuzovány bez řádných soudních procesů. Hlavním úkolem tajné policie bylo zajistit, aby veškeré informace o odsouzených osobách nadobro vymizely.

Stejným způsobem zachází podle Orwella s *ideozločinci* i *Ideopolicie* ve spolupráci s Ministerstvem pravdy: „Velké čistky, které postihly tisíce lidí a zahrnovaly veřejné procesy se zrádci a ideozločinci, kteří se zahanbeně přiznávali ke svým zločinům a potom byli popraveni, byly mimořádnou podívanou a nekonaly se častěji než jednou za několik let. Obvyklejší bylo, že lidé, kteří upadli v nemilost Strany, prostě zmizeli a

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 26.

¹⁵⁷ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 58.

nikdo o nich už nikdy neslyšel. Lidé neměli nejmenší tušení, co se s nimi stalo. V některých případech možná ani nebyli mrtví.“¹⁵⁸

Kdo se jednou dostal do rukou Ideopolicie, neměl jedinou šanci, že by uprchl. Čekal jen na vysvobození v podobě smrti.

7.5 Tábory nucených prací

Stejně jako Hannah Arendtové ve své knize *Původ totalitarismu* i já jsem věnovala jednu podkapitolu koncentračním a pracovním táborem a jejich roli v totalitních režimech. Také v Orwellově světě Oceánii jsou pracovní tábory. Ačkoliv se o nich dočteme v knize jen několikrát určité informace o nich přeci jen získáme. Do táborů nucených prací jsou posíláni lidé, kterých se chce Strana zbavit, ale zároveň je nechce popravit. Takoví lidé jsou vymazáni ze záznamů a pro svět přestanou existovat. Winston Smith na konci knihy o táborech přemýšlí: *„Usoudil, že v táborech je to celkem dobré, pokud má člověk dobré styky a ví, jak na to. Bují tam úplatkářství, protekce a vyděračství všeho druhu, homosexualita a prostituce, dokonce je tam k mání nedovolený alkohol, destilovaný z brambor. Důvěry tam požívají jen obyčejní zločinci, především gangsteři a vrahové, kteří tvoří jakousi šlechtu. Všechnu špinavou práci vykonávají političtí.“¹⁵⁹*

Destrukce individuality člověka a ztráta spontaneity jsou podle Arendtové hlavní cíle koncentračních táborů, ale když se zamyslíme nad knihou, Orwell tuto myšlenku pozvedl na vyšší úroveň. Tyto dva klíčové procesy se dějí v běžném životě lidí v Oceánii každým dnem. Jednotné oblečení, neustávající kontrola, nulový osobní a milostný život a žádný volný čas, jsou jen některé z věcí, jež dělají z obyvatel Oceánie stádo stejných nepřemýšlejících ovcí.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 44.

Jeden výrazný rys, který Arendtová popsala ve výkladu o koncentračních táborech, se objevuje i u Orwella. Ve třetí části knihy, kdy se Winston ocitá ve výslechových a mučících celách Ministerstva lásky, mu O'Brien při jednom takovém výslechu za doprovodu neskutečného utrpení říká: *„Především si musíš uvědomit, že na tomto místě neexistuje mučednictví. Četl jsi o pronásledování z náboženských důvodů v minulosti. Ve středověku existovala inkvizice. Bez úspěchu. Za každého kacíře, kterého upálili na hranici, povstaly tisíce dalších. Proč? Protože inkvizice zabíjela své nepřátele veřejně a dřív, než se káli. (...) My takové chyby neděláme. Všechna doznání učiněná zde jsou pravdivá. Děláme je pravdivými. A především nedovolíme mrtvým, aby povstali proti nám.“*¹⁶⁰

O'Brien vysvětluje, že ve dvacátém století se o podobnou věc pokoušeli němečtí nacisté a ruští komunisté, ale neuspěli tak dokonale jako Strana. A to hlavně proto, že převážně nepravdivá doznání byla dosažena násilím. Strana takové výslechy povznesla na úplně jinou úroveň: nejenže „získají“ doznání, které chtějí slyšet, ale zároveň neskutečně krutými metodami donutí vyslýchaného, aby těmto „pravdám“ věřil. Tento proces se nazývá reintegrace a má za účel absolutně změnit myšlení daného subjektu směrem ke Straně a Velkému bratrovi. *„Neničíme kacíře proto, že nám odporuje; nikdy ho nezničíme, dokud nám odporuje. Obrátíme ho, zmocníme se jeho niterného myšlení, přetvoříme ho. Převédeme ho na naši stranu, ne vnějškově, ale doopravdy, srdcem i duší. Než ho zabijeme, uděláme z něj jednoho z nás.“*¹⁶¹

Příkázání starých despotismů bylo: „Nebudeš.“, příkázání totalitarismu znělo: „Budeš.“ a příkázání Strany je „Jsi!“ Osoby, které Strana transformuje, proti ní už nikdy nevystoupí.

¹⁵⁹ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 202.

¹⁶⁰ ORWELL, George. 1984. Praha: Levné knihy, 2009, s. 224 – 225.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 225.

8 ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo vysledovat různé aspekty totalitarismu v pojetí George Orwella s důrazem na dystopický román *1984* a najít společné znaky se skutečnými totalitními režimy, jak je popsala Hannah Arendtová v díle *Původ totalitarismu*. Srovnání jsem provedla na základě principů totalitarismu zpracovaných v teoretické části práce a z informací obsažených v románu *1984*. Důležité informace o fungování společnosti a zásadách Strany jsem našla ve fiktivní knize Emanuela Goldsteina *Teorie a praxe oligarchického kolektivismu*, která je součástí románu a kde George Orwell podrobně rozepsal fungování svého totalitního světa.

Předpokladem mé práce bylo, že George Orwell vystavěl svůj totalitní svět – Oceánii – takovým způsobem, který odpovídá, i když v poněkud přexponované verzi, skutečným totalitním režimům, jež se nadále vyvíjely i po jeho smrti. Přestože George Orwell vydal román *1984* o dva roky dříve než Hannah Arendtová svoji analýzu totalitních systémů, našla jsem v obou dílech enormní množství paralel a podobností. Konkrétní rysy totalitarismu jsou doloženy na příkladech z Orwellova románu v 7. kapitole.

George Orwell do svého románu zahrnul všechny základní znaky totalitarismu téměř do nejmenších podrobností. Má silného zbožňovaného vůdce, neomylného Velkého bratra, který představuje stranu a celý stát. Svým vzhledem, charismatem a praktikami se velmi podobá totalitním vůdcům Stalinovi a Hitlerovi. V Oceánii jsou díky *Angsocu* k dispozici tři hlavní ideologické a propagandistické nástroje – *newspeak*, *doublethink* a „pozměnitelnost“ minulosti, díky nimž může Velký bratr a potažmo Strana ovládat masy. Příklad takového počínání nalezneme i u Stalina.

Na pořádek dohlíží v Oceánii útvar tajné policie, známý jako *Ideopolicie*, jehož cílem je zabraňovat zločinům, vyhledávat případné *ideozločince*, následně je mučit a převychovat. Totožné či hodně podobné funkce plnila i sovětská Tajná policie, německé Gestapo či česká StB. Některé praktiky *Ideopolicie* do velké míry odpovídají praktikám v koncentračních táborech. Zároveň v Oceánii existují i klasické tábory nucených prací. Tradiční státní strukturu nahradila čtyři ministerstva, která mají na starosti všechny oblasti lidského života. Život lidí je permanentně pod kontrolou a nejbližší osoby se mohou stát největším nebezpečím podobně jako ve skutečných totalitních režimech.

Orwell se s Arendtovou shodnul na jedné zásadní věci, že nejdůležitější znaky totalitních systémů jsou silná propaganda a teror. Protože velmi důležité pro udržení pevné moci v rukou vedoucí strany či jediného vůdce je v občanech udržovat strach a nejistotu, ovlivňovat jejich smýšlení směrem, který potřebuje strana, učit je, aby nedůvěřovali nikomu, neměli vlastní názory a vůbec není pro totalitarismus žádoucí, aby tvořivě mysleli. Celý život v Oceánii se řídí všudypřítomnou propagandou, a pokud je tomu naopak, je zde vždy připravena tajná policie – *Ideopolicie*. Důkladná analýza dokazuje, že se Orwellovi podařilo přestavit svou vizi rozvinuté totalitní společnosti odstrašujícím, ale uvěřitelným způsobem, které navazují na základní principy této ideologie.

Romány George Orwella nabízejí dvě různé možnosti interpretace. Zatímco západní svět na ně nahlíží jako na varování, pro státy sovětského bloku jsou symbolem vyjadřujícím smutnou realitu. Erich Fromm již v 60. letech dvacátého století upozorňoval na skutečnost, že Orwellovy vize kopírují v některých rysech vývoj v západním světě. Dnes již víme, že: „*totalitní tendence mohou do lidské civilizace vstoupit nenápadně zadními dveřmi, aniž si to lidé ve své zaslepenosti a oddanosti plytké zábavě a*

*konzumu uvědomí, a že obušky a ostnatý drát může nenápadně vystřídat virtuální realita televizních obrazovek a monitorů.*¹⁶²

Orwell byl spíše esejista než romanopisec a nejednou mu bylo vyčítáno, že romány psát neumí.¹⁶³ Chtěl však sdělit určitou myšlenku, kterou esejí popsat nelze – varovat svět prostřednictvím své temné vize totalitního světa. Jedině románovou formou bylo pro Orwella možné nahlédnout takříkajíc za oponu totalitarismu a stranických machinací. Volnost románu mu dovolila vyjádřit své obavy a myšlenky prostřednictvím Winstona Smithe. Literární kritici pravděpodobně v průběhu doby dílo George Orwella mnohokrát přehodnotí, jednu věc mu ale upřít nemohou nikdy: jeho romány jsou symbolem boje proti totalitarismu a jako takové dalece přesahují hranice pouze literárního žánru.

¹⁶² KAPOUN, J. *Neveselé vyhlídky*. In: *Sto let od narození George Orwella*. Sborník textů. Praha, 2003, s. 62.

¹⁶³ NAGY, L. *Orwell z pohledu literárního historika*. In: *Sto let od narození George Orwella*. Sborník textů. Praha, 2003, s. 50.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-13-5.

BARNARD, Robert. *Stručné dějiny anglické literatury*. 1. vyd. Praha: Brána, 1997. ISBN 8-85946-83-1.

BUDIL, Ivo. T. (ed) *Totalitarismus. Interdisciplinární pohled*. 1. vyd. Sborník textů. Plzeň: Západočeská univerzita, Fakulta filosofická, 2005. ISBN 80-903412-3-3.

CAMPANELLA, Thommaso. *Sluneční stát*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta 1979.

KAGARLICKIJ, Julij. *Fantastika, utopie, antiutopie*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1982.

LOUŽEK, Marek. (ed.) *Sto let od narození George Orwella*. 1. vyd. Sborník textů. Praha 23. června 2003. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2003. ISSN 1213-3299. ISBN 80-86547-23-X.

MACKEAN, Ian. *Literature in English post-1914*. New York: Hodder Arnold, 2005. ISBN 0-340-88268-9.

MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie – Přednášky a eseje*, 1. vyd. Bratislava: Archa, 1991. ISBN 80-7115-022-3.

MORE, Thomas. *Utopie*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1978.

ORWELL, George. *1984*. Praha: Levné knihy, 2009. ISBN 978-80-7309-808-7.

ORWELL, George. *Nineteen eighty-four*. London: Penguin Books, 1990. ISBN 0-14-012671-6.

ORWELL, George. *Farma zvířat*. 2. vyd. Praha: Práce, 1991. ISBN 80-208-0159-6.

ORWELL, George. *Animal farm*. London: David Campbell Publishers, 1993. ISBN 1-85715-150-X.

PARKER, Martin, FOURNIER, Valérie, REEDY, Patrick. *The Dictionary of Alternatives*. [online] London: Zed Books, 2007. [cit. 3.4.2012] ISBN 978-1-84277-332-1. Dostupné z:

http://books.google.cz/books?id=IKZVKMPEQCEC&hl=cs&source=gbs_slider_cls_metadata_0_mylibrary&redir_esc=y

PLATÓN. *Ústava*. 3. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-024-6

PROCHÁZKA, Martin, STRÍBRNÝ, Zdeněk. *Slovník spisovatelů*. 1.vyd. Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-04-4.

RYBÁŘ, Radovan, VALACH, Milan. (ed.) *Totalitarismus ve 20. století. Československé zkušenosti*. Sborník prací pedagogické fakulty MU. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2541-7.

SZACKI, Jerzy. *Utopie*, 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 1971.

10 RESUMÉ

This diploma thesis is divided into two parts. The necessary theoretical part describes literally background such as definitions of utopia and dystopia. Further it focuses on three well-known utopian novels. The practical part of my thesis is based on the work of political philosopher Hannah Arendt *The Origins of Totalitarianism* and on the novel of dystopian author George Orwell *Nineteen Eighty-four*.

Both authors deal with a specific political system – totalitarianism, however each in different area. The objective of this diploma thesis is to analyze and compare the basic aspects of totalitarianism as described in Arendt's monograph with emphasis on Orwell's setting in his novel. The comparison is supported by theoretical part of my work where I introduced the totalitarian ideology and its basic aspects.

The aim of the diploma thesis is to compare Orwell's fictional world of Oceania with totalitarian regimes of the twentieth century. The cornerstone of finding parallels with those regimes and further comparison is based on a detailed description of the Big Brother's regime in the novel, which is being supplemented by relevant details of the plot.